

ANALİZ

NİSAN 2016 SAYI: 155

STATÜ SORUNU İKİLEMİNDE HAZAR'DA ENERJİ DENKLEMİ

ERDAL TANAS KARAGÖL • MEHMET KIZILKAYA • SALİHE KAYA

STATÜ SORUNU İKİLEMİNDE
HAZAR'DA
ENERJİ DENKLEMİ

ERDAL TANAS KARAGÖL • MEHMET KIZILKAYA • SALİHE KAYA

COPYRIGHT © 2016

Bu yayının tüm hakları SETA Siyaset, Ekonomi ve Toplum Araştırmaları Vakfı'na aittir. SETA'nın izni olmaksızın yayının tümünün veya bir kısmının elektronik veya mekanik (fotokopi, kayıt ve bilgi depolama, vd.) yollarla basımı, yayını, çoğaltılması veya dağıtımını yapılamaz. Kaynak göstermek suretiyle alıntı yapılabilir.

Uygulama: Erkan Söğüt
Baskı: Turkuvaz Haberleşme ve Yayıncılık A.Ş., İstanbul

SETA | SİYASET, EKONOMİ VE TOPLUM ARAŞTIRMALARI VAKFI

Nenehatun Caddesi No: 66 GOP Çankaya 06700 Ankara TÜRKİYE
Tel: +90 312 551 21 00 | Faks: +90 312 551 21 90
www.setav.org | info@setav.org | @setavakfi

SETA | İstanbul

Defterdar Mh. Savaklar Cd. Ayvansaray Kavşağı No: 41-43
Eyüp İstanbul TÜRKİYE
Tel: +90 212 395 11 00 | Faks: +90 212 395 11 11

SETA | Washington D.C.

1025 Connecticut Avenue, N.W., Suite 1106
Washington D.C., 20036 USA
Tel: 202-223-9885 | Faks: 202-223-6099
www.setadc.org | info@setadc.org | @setadc

SETA | Kahire

21 Fahmi Street Bab al Luq Abdeen Flat No 19 Cairo EGYPT
Tel: 00202 279 56866 | 00202 279 56985 | @setakahire

İÇİNDEKİLER

ÖZET	7
GİRİŞ	9
HAZAR BÖLGESİ ENERJİ GÖRÜNÜMÜ	10
HAZAR'IN HUKUKİ STATÜ SORUNU VE STATÜ SORUNUNA BÖLGE ÜLKELERİNİN YAKLAŞIMLARI	14
HAZAR BÖLGESİ'NDEKİ ENERJİ KAYNAKLARININ TÜRKİYE AÇISINDAN ÖNEMİ	23
SONUÇ VE ÖNERİLER	25

YAZARLAR HAKKINDA

Erdal Tanas KARAGÖL

İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi, İktisat Bölümü'nden 1992 yılında derece ile mezun oldu. Yüksek lisansını Connecticut Üniversitesi'nde tamamladı. Doktorasını ise 2002 yılında İngiltere'de York Üniversitesi'nde "Dış Borçlar ve Ekonomik Büyüme İlişkisi ve Dış Borç Öteleme Riski" konusunda tamamladı. Ekonomik büyüme, savunma ekonomisi, dış borçlar, borç krizleri, IMF stand-by anlaşmaları, enerji ekonomisi, kamu harcamaları, sosyal yardımlar ve yoksulluk konularında yayımları bulunmaktadır. Halen, Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi İktisat Bölümü'nde profesör olarak çalışmaktadır.

Mehmet KIZILKAYA

Hacettepe Üniversitesi İşletme bölümünden 2014 yılında mezun oldu. Yıldırım Beyazıt Üniversitesi İktisat Bölümü'nde yüksek lisans eğitime devam eden Kızılkaya, SETA Ekonomi Araştırmaları Direktörlüğü'nde araştırma asistanı olarak görev yapmaktadır. Çalıştığı konular arasında uluslararası ekonomi kuruluşları, makroekonomik göstergeler ve enerji ekonomisi bulunmaktadır.

Salihe KAYA

Marmara Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi İngilizce İktisat Bölümü'nden mezun oldu. Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Politikalar Anabilim Dalı'nda yüksek lisansına devam etmektedir. Enerji ekonomisi, ekonomik büyüme, kalkınma ve Ar-Ge alanlarında araştırmalarını sürdürmektedir. SETA Ekonomi Araştırmaları Direktörlüğü'nde araştırma asistanı olarak çalışmaktadır.

ÖZET

Dünyanın en büyük su havzalarından biri kabul edilen Hazar, sahip olduğu enerji kaynaklarıyla son yıllarda küresel enerji piyasalarında ön plana çıkan bölgelerin başında gelmektedir. Petrol ve doğalgaz rezervleri açısından zengin bir bölge olan Hazar, enerji ithalatında yüksek oranda Rusya'ya bağımlı olan Avrupa'nın yaşanan Ukrayna krizi sonrası enerji arz güvenliğinin sağlanmasında alternatif bir bölge haline gelmiştir. Hazar'daki enerji rezervlerinin önemi bu bağlamda her geçen gün artarken, Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nin (SSCB) dağılmasının ardından Hazar'la ilgili ortaya çıkan statü sorunu günümüzde bölge ülkelerinin sınırlarının belirlenmemesine ve kendi aralarında çeşitli ihtilafların yaşanmasına neden olmaktadır.

Hazar'ın deniz mi yoksa göl mü kabul edilmesi gerektiği üzerinden şekillenen hukuki statü tartışması ülkelerin enerji alanında gerçekleştirecekleri faaliyetler üzerinde engel teşkil etmektedir. Hazar'ın deniz veya göl statüsünde kabul edilmesi durumuna göre ülkelerin Hazar'daki sınırları belirlenecek ve oluşturulacak bu sınırlar ülkelerin enerji kaynakları üzerinde sahip olacakları pozisyonları etkileyecektir. Hazar Bölgesi ülkelerinin birbirinden farklılaşan çıkarları statü meselesinde uzlaşmayı zorlaştırırken, bugüne kadar bölge ülkeleri arasında yapılan çeşitli görüşmelerde bu konuda herhangi bir sonuca ulaşılamamıştır.

Hazar Bölgesi'ndeki enerji kaynaklarının dünya pazarlarına açılmasında son yıllarda rol almaya başlayan Türkiye açısından da bölgenin önemi her geçen gün artmaktadır. Türkiye, Bakü-Tiflis-Ceyhan (BTC) petrol boru hattı ve Bakü-Tiflis-Erzurum (BTE) doğalgaz boru hattı ile Hazar Bölgesi'ndeki enerji kaynaklarının aktif bir şekilde kullanımını sağlamaktadır. Türkiye ayrıca, 2015 yılında temeli atılan Güney Gaz Koridoru (GGK) kapsamındaki Trans Anadolu Doğalgaz Boru Hattı (TANAP) projesiyle birlikte Hazar Bölgesi'ndeki rezervlerin dünya pazarlarına transferini sağlayan merkez ülke pozisyonunu da elde edecektir. TANAP projesi küresel enerji piyasalarına açılmak isteyen diğer Hazar Bölgesi ülkelerinin de ilgisini çekerken bu durum enerji ithalatında ülke çeşitliliğini sağlamak isteyen Türkiye'ye ciddi fırsatlar sunmaktadır.

Hazar Bölgesi'nin hukuki statüsü çevresindeki ülkeler açısından bir sorun olmaya devam ederken Türkiye'nin enerji transferinde merkez ülke olması için bölge hayati öneme sahiptir.

Türkiye'nin Hazar Bölgesi'nde geliştireceği politikaların belirlenebilmesi adına bölgenin enerji görünümü ve statü sorununda ülkelerin aldıkları pozisyonların analiz edilmesi gerekmektedir. Enerjinin günümüzde ülkelerin ekonomileri ve dış politikaları üzerinde gittikçe artan etkisi göz önüne alındığında Türkiye açısından Hazar Bölgesi önemli bir konumda bulunmaktadır. Hazar Bölgesi çevresinde bulunan ülkelerin petrol ve doğalgaz kaynaklarını Avrupa pazarına ihraç etme istekleri ve bu amaca ulaşmada en uygun güzergahın Türkiye'den geçtiği düşünüldüğünde Hazar Bölgesi ülkeleri ile geliştirilecek politikalar önümüzdeki dönemde Türkiye'nin enerji merkezi olma hedefine ciddi katkı sağlayacaktır.

GİRİŞ

Dünyanın en büyük iç denizi olan Hazar, Asya ile Avrupa kıtaları arasında kalan bir bölgede yer almaktadır. Hazar Bölgesi, kuzeyde Kazakistan ve Rusya, güneyde İran, batıda Azerbaycan ve doğuda Türkmenistan ile çevrelenmiş konumdadır. Bir iç deniz olarak kabul edilen ve beş ülkenin sınırının bulunduğu Hazar Bölgesi, bu bağlamda günümüzde farklı medeniyetleri bir araya getirmektedir. Tarihte İpek Yolu güzergahında bulunması sebebiyle de kritik bir bölge olarak görülmüş ve çevresi geçmişte birçok medeniyete ev sahipliği yapmıştır. Hazar Bölgesi sahip olduğu konumunun yanı sıra son yıllarda enerji kaynaklarıyla da önem taşıyan bir bölge olmuştur. Dünyanın en eski petrol üretim bölgelerinden biri olan Hazar, günümüzde petrolden ziyade doğalgaz kaynaklarıyla ön plana çıkmaktadır. Hazar Bölgesi'nin zengin doğalgaz rezervlerine sahip olması bölgeyi son yıllarda küresel enerji piyasasının önemli bir aktörü haline getirmiştir. Aynı zamanda bölge kaynakları Avrupa'nın enerji arz güvenliğinde Rusya'ya karşı bir alternatif olarak da kullanılabilir.

Hazar Bölgesi'nin önemi son yıllarda bölgede artan enerji projeleriyle farklı bir boyut kazanmıştır. Bu projelerin başında Azerbaycan'ın Hazar Bölgesi'nde üretimini gerçekleştirdiği Şahdeniz sahasındaki doğalgazın Avrupa'ya transferini sağlayacak olan Güney Gaz Koridoru (GGK)

projesi gelmektedir.¹ 2018 yılı itibarıyla transfere başlanacak doğalgaz ile birlikte GGK, Hazar Bölgesi'nde bulunan doğalgaz kaynaklarının dünya pazarlarına açılmasında bir kilometre taşı olacaktır. Projenin bu bağlamda bölgede yüksek miktarda doğalgaz rezervi bulunduran diğer ülkelerin de küresel enerji piyasalarına entegre olmasına katkı sağlaması beklenmektedir.

Hazar Bölgesi'nde bağımsızlığını 1990'lı yıllarda kazanan Azerbaycan, Türkmenistan ve Kazakistan açısından sahip oldukları enerji kaynaklarının uluslararası pazarlara açılması kalkınma süreçlerinin kritik bir parçası olarak görülmektedir. Bu durumun, söz konusu ülkelerin bölgedeki diğer iki önemli ülke olan Rusya ve İran'a enerji piyasasında rakip olacakları bir yapıyı beraberinde getirmesi öngörülmektedir. Ülkelerin Hazar Bölgesi'nde bulunan enerji kaynaklarıyla ilgili farklı çıkarlarının bulunması aynı zamanda bölgenin ülkeler arası çatışma alanlarından birine dönüşmesine neden olmaktadır. Küresel enerji piyasaları açısından sahip olduğu önem her geçen gün artan Hazar Bölgesi'ndeki enerji kaynakları ve bölge ülkeleri ilişkilerinin analiz edilmesi, hem Hazar Bölgesi çevresinde gelişen sorunların çözümüne hem de bölgenin enerji potansiyelinin değerlendirilmesine ciddi katkı sağlayacaktır. Küresel enerji haritalarının yeniden çizildiği, bölgesel enerji denklemlerinin değişmeye başladığı günümüzde Hazar Bölgesi, bulundurduğu enerji kaynakları ile küresel enerji piyasaları açısından önemli bir alternatif olarak karşımıza çıkmaktadır.

Bu çerçevede hazırlanmış olan "Statü Sorunu İkileminde Hazar'da Enerji Denklemi" analizinin ilk bölümünde Hazar Bölgesi'nin sahip olduğu enerji görünümü sunulmaktadır. Çalışmanın ikinci bölümünde Hazar'ın statü meselesine yönelik çözüm önerileri ve bölge ülkelerinin bu öneriler karşısında aldıkları pozisyonlara yoğunlaşmaktadır. Çalışmanın üçüncü bölümünde ise enerji kay-

1. Erdal T. Karagöl ve Salihe Kaya, "Enerji Arz Güvenliği ve Güney Gaz Koridoru (GGK)", *SETA Analiz*, Sayı: 108, (Eylül 2014).

nakları ihtiyacında farklı güzergahlar sağlamak isteyen Türkiye açısından Hazar Bölgesi'ndeki enerji rezervlerinin önemi vurgulanmaktadır. Sonuç ve öneriler bölümünde de bölgenin mevcut durumu ve yapılması gerekenler özetlenmektedir.

HAZAR BÖLGESİ ENERJİ GÖRÜNÜMÜ

Enerji arz güvenliği kavramının son yıllarda ülkelerin enerji politikalarında önem kazanmasıyla birlikte küresel enerji piyasalarında ön plana çıkmaya başlayan Hazar Bölgesi, Ortadoğu'nun aksine daha az jeopolitik risk unsuru barındırmaktadır. Enerji arz güvenliği açısından bölgeyi bir alternatif kaynak haline getiren konumu ve enerji kaynaklarına rağmen bölgenin tarihi ve politik geçmişi uzun yıllar bu potansiyelin kullanılmasının önüne geçmiştir.

Hazar Bölgesi çevresinde yer alan ülkelerin günümüzdeki sınırlarına ulaşmasının yakın bir tarihe dayandığı görülmektedir. Birinci Dünya Savaşı sonrasında kurulan Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği (SSCB) kısa süre içerisinde Hazar Bölgesi'nde egemen olmuş, günümüzde Azerbaycan, Kazakistan ve Türkmenistan'ın bulunduğu topraklarda hakimiyet kurmuştur. Bu durum Hazar Bölgesi üzerindeki doğal kaynakların kullanımı konusunda SSCB ve dönemin bir diğer önemli devleti olan İran'ın hak iddia edebildiği bir yapının oluşmasına neden olmuştur. 1991 yılında SSCB'nin dağılmasıyla birlikte siyasi harita günümüzdeki şeklini alırken bölgenin sahip olduğu enerji kaynaklarının kullanımı konusunda da yeni tartışmalar ortaya çıkmıştır.

Günümüzde Hazar Bölgesi'ni farklı uzunluktaki kıyılarıyla beş ülke paylaşmaktadır. 2.320 km'lik kıyı şeridinde sahip Kazakistan'ı sırasıyla Rusya (1.460 km), Türkmenistan (1.200 km), İran (1.000 km) ve Azerbaycan (825 km) takip etmektedir.² Söz konusu ülkeler Hazar Bölgesi'nde sahip oldukları

enerji kaynaklarının çıkarılması ve işletilmesinden ciddi kazanımlar elde etmektedir. Bu bağlamda Hazar Bölgesi ve çevresinde enerji kaynaklarının bulunduğu alanlara ülkeler bazında bakıldığında Azerbaycan'ın Şahdeniz ve Azeri-Çırag-Güneşli (ACG), Rusya'nın Korchagin ve Astrakhan, Kazakistan'ın Kaşagan ve Tengiz, Türkmenistan'ın Çeleken ve İran'ın Serdar Jangal sahalarında doğalgaz veya petrol üretim faaliyetlerini gerçekleştirdiği görülmektedir. Sahip olduğu doğalgaz rezervleri ile Şahdeniz, Çeleken, Korchagin ve Astrakhan bölgeleri ön plana çıkarken ACG ve Kaşagan sahaları ise yüksek miktarda petrol rezervine ev sahipliği yapmaktadır.

Rezervler buldukları bölgelere göre incelendiğinde; Rusya ve Kazakistan'ın rezervleri onshore olarak tabir edilen kıyı bölgelerinde yoğunlaşırken Azerbaycan ve Türkmenistan'ın rezervleri ise offshore olarak bilinen kıyıda uzak alanlarda bulunmaktadır. Doğalgaz üretiminin gerçekleştirildiği bölgelerden Rusya'nın Astrakhan ve Kazakistan'ın Tengiz sahaları onshore alanlar, Azerbaycan'ın Şahdeniz ve Türkmenistan'ın Çeleken sahası offshore alanlar arasında ön plana çıkmaktadır (Şekil 1).

Son dönemde küresel enerji piyasalarında Hazar Bölgesi'nin ön plana çıkmasında başlıca rol oynayan doğalgazın ülkeler arasındaki dağılımında Rusya en fazla rezerve sahip ülkedir. 3 trilyon metreküp rezerviyle bölgedeki toplam doğalgaz rezervlerinin yüzde 25'ini elinde bulunduran Rusya'yı 2,9 trilyon metreküp rezerviyle Kazakistan takip etmektedir. Azerbaycan, bölgenin en kısa kıyı şeridinde sahip ülkesi olmasına rağmen 1,4 trilyon metreküp doğalgaz rezervi ile üçüncü sırada gelmektedir.

Doğalgaz rezervi açısından dünyanın en zengin ülkeleri arasında bulunan Türkmenistan ve İran'ın ise beklenenin aksine bölgedeki rezervleri diğer ülkelere oranla oldukça sınırlıdır. 2014 yılı verilerine göre 17,5 trilyon metreküp doğalgaz rezervi ile³ dünya sıralamasında dördüncü büyük

2. "Transboundary Diagnostic Analysis for the Caspian Sea-Volume Two", The Caspian Environment Programme, Eylül 2002.

3. "BP Statistical Review of World Energy", British Petroleum (BP), Haziran 2015.

ŞEKİL 1. HAZAR BÖLGESİ'NDE BULUNAN PETROL VE DOĞALGAZ SAHALARI

Kaynak: U.S. Energy Information Administration, U.S. Geological Survey, IHS EDIN, http://www.eia.gov/beta/international/analysis_includes/regions_of_interest/Caspian_Sea/images/caspian_fields_map.png

ülke olan Türkmenistan'ın bölgede yalnızca 536 milyar metreküp rezervi bulunmaktadır. Doğalgaz rezerv büyüklüğü sıralamasında dünyada ilk sırada olan İran'ın ise 56,6 milyar metreküp rezerviyle bölgedeki en düşük doğalgaz rezervine sahip ülke olduğu görülmektedir (Tablo 1).

Azerbaycan ve Kazakistan Hazar Bölgesi'nde yoğun olarak doğalgaz üretimi yapmaktadır. 2014 yılında Azerbaycan'ın ürettiği 16,9 milyar metreküp doğalgazın⁴ tamamı Hazar Bölgesi'nde bulunan Şahdeniz ve ACG sahalarından gerçekleştirilmiştir.⁵ Kazakistan'ın ise 2013 yılında gerçekleştirdiği 18,6 milyar metreküp do-

ğalgaz üretiminin⁶ 7 milyar metreküplük kısmı ülkenin Hazar kıyısında bulunan Tengiz sahından⁷ çıkarılmıştır. Bölgede yer alan diğer ülkelerden İran, Rusya ve Türkmenistan'ın Hazar Bölgesi'nde gerçekleştirdikleri doğalgaz üretimi toplam üretim içerisinde oldukça küçük bir paya sahiptir. Rusya ve Türkmenistan'ın Hazar Bölgesi'nde gerçekleştirdiği doğalgaz üretimi toplam üretim miktarlarının yüzde 15'inden daha az olurken İran, bölgede herhangi bir doğalgaz üretim faaliyeti gerçekleştirilmemektedir.⁸

Doğalgazın yanı sıra Hazar'da bulunan bir diğer stratejik enerji kaynağı olan petrolün böl-

4. "BP Statistical Review of World Energy", British Petroleum (BP), Haziran 2015.

5. "Azerbaijan", U.S. Energy Information Administration (EIA), 1 Ağustos 2014.

6. "BP Statistical Review of World Energy", British Petroleum (BP), Haziran 2015.

7. "Kazakhstan", U.S. Energy Information Administration (EIA), 14 Ocak 2015.

8. "Overview of Oil and Natural Gas in the Caspian Sea Region", U.S. Energy Information Administration (EIA), 26 Ağustos 2013.

TABLO 1. HAZAR'DA BULUNAN PETROL VE DOĞALGAZ REZERVLERİNİN ÜLKELERE GÖRE DAĞILIMI (2012)

ÜLKELER	DOĞALGAZ			PETROL		
	ONSHORE (MİLYAR M ³)	OFFSHORE (MİLYAR M ³)	TOPLAM (MİLYAR M ³)	ONSHORE (MİLYAR VARİL)	OFFSHORE (MİLYAR VARİL)	TOPLAM (MİLYAR VARİL)
Azerbaycan	141	1.302	1.443	1,7	6,8	8,5
İran	28,3	28,3	56,6	-	0,5	0,5
Kazakistan	1.924	1.018	2.942	15,5	15,7	31,2
Rusya	2.688	396	3.084	4,5	1,6	6,1
Türkmenistan	283	254	537	0,8	1,1	1,9
Toplam	5.064	2.998	8.063	22,5	25,7	48,2

Kaynak: U.S. Energy Information Administration (EIA)

ge ülkeleri arasındaki dağılımı incelendiğinde Kazakistan'ın diğer ülkelere kıyasla daha yüksek miktarda petrol rezervine sahip olduğu görülmektedir. Hazar Bölgesi'ndeki toplam 48,2 milyar varil petrol rezervinin yaklaşık yüzde 65'ine karşılık gelen 31,2 milyar varil petrol rezervine tek başına Kazakistan ev sahipliği yapmaktadır (Tablo 1). Bu bağlamda, petrol rezervi açısından bölgede hakim bir pozisyonda bulunan Kazakistan'ı Azerbaycan (8,5 milyar varil) ve Rusya (6,1 milyar varil) takip etmektedir.

Kazakistan'ın Hazar Bölgesi'nde yer alan Tengiz ve Kaşagan sahaları petrol rezervlerinin yoğun bulunduğu bölgeler olarak dikkat çekmektedir. 2013 yılında Tengiz sahası günlük 581 bin varil petrole Hazar Bölgesi'nin en fazla petrol üretimi gerçekleştirilen sahası olmuştur.⁹ Tengiz sahası petrol üretiminde Kazakistan'ın en önemli sahası olurken bunun dışında Azerbaycan'ın ACG sahası ve Türkmenistan'ın Hazar kıyısında bulunan petrol sahaları bölgede petrol üretiminin gerçekleştirildiği diğer alanlar olarak karşımıza çıkmaktadır.¹⁰

Hazar Bölgesi'nde bulunan petrol ve doğalgazın taşındığı kanallara bakıldığında bölgede önemli petrol ve doğalgaz boru hatlarının varlığı dikkat çekmektedir. Petrolün transferini sağlayan

hatlar arasında en önemlisi Bakü-Tiflis-Ceyhan (BTC) petrol boru hattıdır. Günlük 1,2 milyon varil petrol taşıma kapasitesiyle Azerbaycan'ın ACG ve Şahdeniz sahasından çıkarılan petrolü Türkiye üzerinden küresel piyasalara taşıyan bu hat aynı zamanda 1.768 kilometre uzunluğuyla dünyanın en uzun petrol boru hatları arasında yer almaktadır.¹¹ BTC'nin yanı sıra Kazakistan'ın Tengiz sahasından çıkarılan petrolü Rusya'ya taşıyan Hazar Boru Hattı Konsorsiyumu (Caspian Pipeline Consortium-CPC) ve Atyrau-Samara petrol boru hatları bölgede petrol transferi gerçekleştiren diğer önemli hatlardır. İki hattın toplam petrol taşıma kapasitesi günlük 1,2 milyon varilin üstünde seyrederken hatlar aynı zamanda Kazakistan'ın petrol ihracatının büyük bir kısmının transferini sağlaması sebebiyle ayrıca önem taşımaktadır. Hazar Bölgesi'nde petrol transferi gerçekleştiren diğer hatlar ise günlük 240 bin varil kapasitesiyle Kazakistan-Çin Petrol Boru Hattı (Kazakhstan-China Pipeline) ve günlük 100 bin varil kapasitesiyle Azerbaycan petrolünü Rusya'ya taşıyan Bakü-Novorossiysk (Baku-Novorossiysk-Northern Route Export Pipeline) petrol boru hattıdır.¹²

Hazar Bölgesi'ndeki doğalgaz kaynaklarının transferinde ise Bakü-Tiflis-Erzurum (BTE) Do-

9. "Kazakhstan", U.S. Energy Information Administration (EIA), 14 Ocak 2015.

10. "Overview of Oil and Natural Gas in the Caspian Sea Region", U.S. Energy Information Administration (EIA), 26 Ağustos 2013.

11. Daniel Yergin, *Enerjinin Geleceği-1. Kitap: Petrol, Doğalgaz ve Elektrik*, çev. Ümit Şensoy, (Optimist Yayınevi, İstanbul: 2014), s. 76.

12. "Overview of Oil and Natural Gas in the Caspian Sea Region", U.S. Energy Information Administration (EIA), 26 Ağustos 2013.

ğalgaz Boru Hattı ve Orta Asya-Merkez Doğalgaz Boru Hattı (Central Asia-Center Gas Pipeline System-CAC) önemli bir rol oynamaktadır. Azerbaycan'ın Şahdeniz Faz-I sahasından çıkarılan doğalgazı Gürcistan üzerinden Türkiye'ye taşıyan BTE, 8 milyar metreküplük kapasitesiyle Türkiye'nin Azerbaycan'dan ithal ettiği doğalgazın transferini sağlamaktadır.¹³ 90 milyar metreküp kapasitesiyle Orta Asya-Merkez Doğalgaz Boru Hattı ise Türkmenistan doğalgazını Özbekistan ve Kazakistan üzerinden Rusya'ya taşımaktadır.¹⁴ SSCB döneminde inşa edilen bu hat bölge ülkeleri arasında doğalgaz transferini sağlayan tek hat olması sebebiyle kritik bir konumda bulunmaktadır.¹⁵

Hazar Bölgesi'nde mevcut bu iki hat dışında Güney Gaz Koridoru (GGK) projesi kapsamında 2015 yılında temeli atılarak inşasına başlanan Trans Anadolu Doğalgaz Boru Hattı (TANAP) bölgenin doğalgaz rezervlerini dış pazarlara taşıyacak önemli bir hat olacaktır. Azerbaycan'ın Şahdeniz Faz-II sahasından çıkarılan doğalgazı Türkiye üzerinden Avrupa pazarlarına ulaştıracak olan bu boru hattının, faaliyete başlaması beklenen 2018 yılında 10 milyar metreküpü Avrupa'ya ve 6 milyar metreküpü de Türkiye'ye olmak üzere toplam 16 milyar metreküplük bir doğalgaz transferi gerçekleştirmesi beklenmektedir.¹⁶ Avrupa'nın Rusya'ya enerjide olan bağımlılığını azaltmak için kritik bir rol üstlenecek olan GGK, aynı zamanda Hazar Bölgesi'ndeki doğalgaz rezervlerinin küresel enerji piyasalarına açılmasında önemli bir rol oynayacaktır.

Hazar Bölgesi'nin enerji görünümünü etkileyen faktörlerden biri de bölgedeki enerji rezervleri üzerinde faaliyet gösteren şirketlerin

yapısıdır. 1990'lı yıllara kadar SSCB hakimiyeti altında bulunan bölgede SSCB'nin dağılma süreci ile bağımsızlıklarını kazanan ülkeler kendi enerji sektörlerini oluşturmaya başlamışlardır. SSCB döneminde kamu sektörünün enerji kaynakları üzerinde tekel olarak adlandırılacak pozisyonunun Hazar Bölgesi çevresinde bulunan ülkeler tarafından günümüzde de devam ettirildiğinin altını çizmek gerekir. Bölge ülkeleri sahip oldukları enerji rezervlerini kalkınma süreçlerinin temel parçası olarak görürken bu durum enerji kaynaklarının stratejik önemini daha çok artırmaktadır.¹⁷

Hazar Bölgesi'nin son dönemde hem Avrupa'nın Rusya'ya enerjide olan bağımlılığını azaltmak istemesinde bir alternatif oluşturması hem de enerji arz güvenliği konusunda sahip olduğu avantajlı konumu, enerji piyasasında faaliyet gösteren aktörlerin bölgeye karşı ilgisinin artmasını sağlamıştır. Enerji sektörünün ağırlıklı olarak devlet kontrolündeki kurumlar veya şirketlerden oluştuğu bölge ülkeleri, mevcut enerji rezervlerini verimli bir şekilde kullanamamaktadır. Avrupa'nın Rusya'ya karşı enerjide alternatif oluşturmak istemesi ve Hazar Bölgesi ülkelerinin de enerji kaynaklarını küresel pazarlara ihraç etme düşüncesi son dönemde enerji sektöründeki küresel firmalarla bölgedeki firmalar arasında konsorsiyum oluşumlarını meydana getirmiştir. Bu bağlamda bölgede aktif bir şekilde faaliyet gösteren LUKOIL, Gazprom, Rosneft gibi Rus şirketlerinin yanı sıra BP, Chevron, Shell gibi uluslararası şirketler; Azerbaycan'dan SOCAR, Kazakistan'dan KazMunaiGas gibi şirketlerle konsorsiyumlar kurarak bölgedeki enerji kaynaklarının aktif bir şekilde kullanılmasına olanak tanıyan işbirlikleri oluşturmuşlardır.¹⁸

Bu durum bölge ülkelerinin yabancı yatırımları çekerek kalkınma süreçlerinin hız kazan-

13. "Tamamlanan Yurtiçi Projeler: Bakü-Tiflis-Erzurum Doğal Gaz Boru Hattı (BTE)", BOTAS, <http://www.botas.gov.tr>, (Erişim tarihi: 22 Şubat 2016).

14. Christof Van Agt, *Caspian Oil&Gas: New Perspectives Beyond Projects and Pipelines*, (Clingendael International Energy Programme (CIEP), Clingendael: 2014).

15. "Central Asia-Center", Gazprom, <http://www.gazprom.com/about/production/projects/pipelines/central-asia>, (Erişim tarihi: 13 Ocak 2016).

16. Karagöl ve Kaya, "Enerji Arz Güvenliği ve Güney Gaz Koridoru (GGK)".

17. Mariano Alierta, "Economic and Strategic Stakes in the Caspian Energy Markets", North Atlantic Treaty Organization (NATO) Document, <http://www.nato.int/docu/colloq/1999/pdf/240-256.pdf>, (Erişim tarihi: 13 Ocak 2016).

18. "Overview of Oil and Natural Gas in the Caspian Sea Region", U.S. Energy Information Administration (EIA), 26 Ağustos 2013.

masını sağlarken aynı zamanda enerji sektöründe, bölge ülkelerine ihtiyaç duydukları gerekli teknolojik ve teknik altyapılara ulaşma imkânını da vermektedir. Azerbaycan ve Kazakistan bu yönde attıkları adımlarla enerji kaynaklarını daha verimli bir şekilde değerlendirme olanağı elde ederken Türkmenistan'ın yalnızca iç piyasaya dönük enerji politikaları ülkenin özellikle doğalgaz alanında sahip olduğu potansiyeli kullanmasının önüne geçmektedir. Bölgede mevcut yatırımların beklenenden düşük olmasında Hazar'ın statü problemlerinden kaynaklı ülke anlaşmazlıklarının payı büyüktür. Bu durumda Hazar'ın statü sorunu ve bölgede bulunan ülkelerin bu soruna nasıl çözümler getirdiklerinin iyi anlaşılması gerekmektedir.

HAZAR'IN HUKUKİ STATÜ SORUNU VE STATÜ SORUNUNA BÖLGE ÜLKELERİNİN YAKLAŞIMLARI

Sahip olduğu enerji kaynaklarıyla ciddi bir potansiyeli olmasına rağmen bölge ülkelerinin Hazar'ın hukuki statüsü üzerinde vardıkları herhangi bir mutabakat bulunmamaktadır. Bölgede enerji rezervleri bulunan ülkelerin anlaşma sağlayamadıkları alanların başında statü sorunu gelmektedir. Hazar Bölgesi'nin hem jeolojik açıdan incelenmesinin zor olması hem de ilgili uluslararası hukuk kuralları çerçevesinde farklı yorumlara açık yapısı bölgenin hukuki statüsünün belirlenmesini zorlaştıran faktörler arasındadır. Bu bağlamda Hazar Bölgesi'nin bulunduğu havzanın farklı özellikler göstermesi, bölgenin hukuki statüsünün deniz mi ya da göl mü olduğu konusunda farklı fikirlerin ortaya çıkmasına neden olmaktadır.

Hazar Bölgesi'ne kıyısı olan devletlerin hukuki statü konusunda yaşadıkları fikir ayrılıklarının herhangi bir çözüme kavuşturulamaması bu

sorunun günümüze kadar taşınmasına yol açmıştır. Statü konusunda varılmayan uzlaşma bugün ülkeler arasında yaşanan birçok anlaşmazlığı da beraberinde getirmektedir. Hazar'ın deniz veya göl olması durumunda değişecek olan mevcut sınırların ülkelerin sahip olacağı petrol ve doğalgaz rezerv miktarını etkileyecek olması ülkeler arasında yaşanan çatışmanın temelini oluşturmaktadır.

Hukuki statü konusunda ülkeler arasında herhangi bir uzlaşma olmamasına rağmen bölge ülkeleri sahip oldukları kıyı şeridine göre belirlenmiş kendi karasularından, Münhasır Ekonomik Bölgeleri'nden (MEB) ve kıta sahanlıklarından enerji rezervlerini çıkarma/üretme ve transfer faaliyetlerini gerçekleştirmektedirler. Bu ülkelerin farklı uzunlukta kıyılara sahip olması, Hazar üzerindeki sınırlarını da aynı oranda etkilemektedir. Statünün belirsizliği, enerji rezervlerinin tespiti ve kullanılması konusunda ülkelerin zaman zaman karşı karşıya gelmesine neden olmaktadır. Bu sebeple bölgedeki birçok devlet kaynakların çıkarılma, pazarlanma ve transferinde kullanılacağı ulaşım kanallarını inşa etme konusunda zorluk çekmektedir. Bu durum enerji kaynaklarının etkin bir şekilde kullanılmasının önüne geçerek bölge ülkelerinin ekonomik kalkınma süreçlerine olumsuz etki yapmaktadır.

HAZAR'IN HUKUKİ STATÜ SORUNU

SSCB'nin dağıldığı 1991 yılına kadar Hazar ağırlıklı olarak SSCB kontrolü altında bulunmakta iken bölgedeki diğer bir ülke olan İran da Hazar üzerinde hak iddia etmiştir. Hazar'ın statü probleminin çözümüne yönelik 1940 yılında Rusya ile İran arasında yapılan anlaşmayla Hazar Bölgesi'nin statüsü "Sovyet-İran Denizi" olarak belirlenmiştir.¹⁹ Hazar Bölgesi'nin hukuki statü sorunu SSCB'nin dağılmasından kısa bir süre sonra ortaya çıkan bir konu olmuştur. SSCB sonrası dönemde bağımsızlığını kazanan Azerbaycan, Türkmenistan ve Kazakistan ile birlikte

19. Hanna Zimmitskaya ve James von Geldern, "Is the Caspian Sea a Sea; and Why Does it Matter?", *Journal of Eurasian Studies*, (2011).

bölgede beş ülkenin varlığı farklı çözüm önerilerini de ortaya çıkarmıştır.

Hazar'ın statüsü ile ilgili ortaya atılan üç yaklaşım mevcuttur. Bu yaklaşımlardan ilki, Hazar'ın deniz olarak kabul edilmesi durumunda her ülkenin karasularının, MEB'lerinin ve kıta sahanlıklarının belirlenmesidir. İkinci yaklaşım, göl olarak kabul edildiği takdirde uygulanacak sınırlı gölü statüsü veya ortak kullanım yaklaşımını yönündedir. Üçüncü yaklaşım ise, Hazar'ın normal göl ve denizlerden farklı bir yapıya sahip olduğu kabul edilerek bu havzada özel statü uygulanması yönündedir. Konu ile ilgili yalnızca Rusya bu yaklaşımı teklif olarak sunmuş olsa da ülkeler tarafından suistimale uğrama ihtimalinin yüksek olması nedeni ile bu çözüm önerisi çoğunluk tarafından kabul görmemektedir.²⁰

Hazar'ın statüsünün belirlenmesi konusunda ortaya atılan yaklaşımlar kıyıdaş beş ülke tarafından yapılan çeşitli toplantılarda tartışılmıştır. Beş ülke arasında yapılan ilk önemli toplantı 1995 yılında İran'ın başkenti Tahran'da gerçekleştirilirken²¹ statü konusunda günümüze kadar varılmış herhangi bir mutabakat bulunmamaktadır. Kıyıdaş devlet başkanları düzeyinde yapılan ikinci önemli toplantı ise 23-24 Nisan 2002 tarihinde Türkmenistan'da gerçekleştirilmiştir. Statü konusunda herhangi bir anlaşmaya varmayan devlet başkanları üçüncü kez 2007 yılında İran'da buluşmuşlardır. Kıyıdaş devletler tarafından imzalanan ilk siyasi belgenin ortaya çıktığı bu toplantı sonucunda da ülkeler statü konusunda herhangi bir anlaşma sağlayamamışlardır. Öte yandan 2015 yılı Mart ayında Bakü'de dördüncü kez bir araya gelen kıyıdaş ülkelerin anlaşmaya vardığı önemli konulardan birini su yüzeyinin beşe bölünmesi oluştururken²² bu sürecin nasıl işleyeceğiyle ilgili durum ise hala belirsizliğini

korumaktadır. Ayrıca 27-29 Ocak 2016 tarihleri arasında Türkmenistan'ın Aşkabat kentinde dışişleri bakan yardımcılarının düzeyinde yapılan toplantının ana gündemini Hazar'ın statü sorunu oluşturmuştur.²³ Aşkabat'taki toplantıda ülkeler Bakü toplantısındaki tavırlarını devam ettirirken bu toplantıda su yüzeyinin beşe bölünmesi konusuna dair bir çözüm önerisi geliştirilememiştir.²⁴ Son olarak 2016 yılında Astana'da beşincisinin düzenleneceği Hazar Zirvesi'nden çözüme yönelik kararların çıkması beklenmektedir.²⁵

Hazar Bölgesi'nin hem jeolojik açıdan incelenmesinin zor olması hem de uluslararası hukuk kuralları çerçevesinde farklı yorumlara açık yapısı bölgenin hukuki statüsünün belirlenmesini zorlaştırmaktadır.

DENİZ STATÜSÜ SENARYOSU

Hazar'ın deniz mi yoksa göl mü olduğu ile ilgili tartışmalarda ülkelerin ortaya attıkları savlar bölgenin bazı jeolojik özelliklerinden kaynaklanmaktadır. Jeolojik açıdan ortaya atılan bu savlar uluslararası hukukta ülke sınırlarının belirlenmesinde farklı kriterlerin uygulanmasına neden olmaktadır. Bu bağlamda jeolojik açıdan incelendiğinde Hazar, tuzlu su özelliği gösteren ve yaklaşık 77.000 metreküp hacmi olan bir su havzasıdır.²⁶ Geniş su hacmi ve tuzluluk oranıyla Hazar'ın coğrafi olarak denize yakın özelliklere sahip olduğu görülmektedir. Bu bağlamda Azak Denizi ve Karadeniz'e açılan Ha-

23. "In Ashgabat the Convention on Legal Status of the Caspian Sea is Discussed", *Nebit-Gaz*, 29 Ocak 2016.

24. Nigar Orujova, "Caspian Sea Status Still Undecided", *Azernews*, 29 Ocak 2016.

25. Malika Orazgaliyeva, "Expert Group Discusses Legal Status of Caspian Sea", *The Astana Times*, 19 Kasım 2015.

26. Azam Davoudi, Razyeh Lak, "Verification of Origin and Type of Sediments in the South Caspian Sea Using Statistical Parameters", 7th International Conference on Asian Marine Geology, http://www.nio.org/index/option/com_eventdisplay/task/view/tid/4/sid/114/eid/185, (Erişim tarihi: 16 Ocak 2016).

20. Aidarbek Amirbek, "Soğuk Savaş Sonrası Hazar'ın Statüsü ve Sınırlandırma Sorunu: Kıyıdaş Devletlerin Yaklaşımları Açısından Analizi", *Karadeniz Araştırmalar Dergisi*, Sayı: 46, (Yaz 2015).

21. Erkan Avcı, "Hazar'ın Statü Sorunu ve Sahildar Devletlerin Konuya Yaklaşımları", *Uluslararası Stratejik Bakış Enstitüsü (US-BED)*, Nisan 2014.

22. "Hazar Denizi Beşe Bölünüyor", *Milliyet*, 5 Mart 2015.

zar'ın deniz statüsünde olduğu iddiası; Birleşmiş Milletler Deniz Hukuku Sözleşmesi'nin (BMDHS) 122. maddesindeki, "Kapalı veya yarı kapalı deniz; iki veya daha fazla devlet tarafından çevrelenen, dar bir çıkış yoluyla başka bir denize veya okyanusa bağlanan yahut tamamen veya büyük ölçüde iki ya da daha fazla kıyı devletin karasuları ve münhasır ekonomik bölgelerinden meydana gelen bir körfez, havza veya deniz anlamına gelir" tanımına dayanak oluşturmaktadır.²⁷ Bu iddia BMDHS'de yapılan kapalı deniz tanımından bir yönüyle farklı düşmektedir. Bu tanımın hükmü gereğince belli bir hacimde ve büyüklükteki su kütesinin kapalı deniz sayılabilmesi için deniz veya okyanusa açılan "doğal" bir havzaya sahip olması gerekmektedir.

Hazar'ın doğal yollardan deniz ve okyanus bağlantısı bulunmamasına rağmen bölgedeki Volga-Don Kanalı'nın Hazar'ı Karadeniz ve Baltık Denizi üzerinden Atlantik Okyanusu'na bağlaması soru işaretlerini beraberinde getirmektedir. Volga-Don Kanalı, ilgili maddedeki doğal çıkış yolu tanımına ters düşen yapay bir kanaldır ve Hazar'ın bir iç deniz olarak kabul edilmemesini destekleyen argümanların merkezinde yer almaktadır. Bu görüşü destekleyen ülkelerin başında ise Rusya gelmektedir. Rusya, hukuki olarak dayanak gösterdiği bu tanımlamayla herhangi bir deniz veya okyanusa doğal bağlantısı olmayan Hazar'ın deniz statüsüne kavuşamayacağını ifade etmektedir.²⁸

Hazar havzasının yapısı ve bu durumun uluslararası hukukta ne boyutta değerlendirileceği konusu, ülkelerin bu coğrafyada görüş ayrılıkları yaşamasına sebep olmaktadır. Bunun nedeni de değerlendirmeler sırasında savunulan tezlerin her ülkenin kendi çıkarları doğrultusunda şekillenmesidir. Çıkar çatışmaları ve gerekli uzlaşmanın sağlanamaması bu sorunun çözümsüz bir hal almasına yol açmıştır. Hazar'ın kapalı deniz olarak kabul edilmesi durumunda geçerli olacak BMDHS ile

27. "Birleşmiş Milletler Deniz Hukuku Sözleşmesi-Kısım IX: Kapalı veya Yarı Kapalı Denizler-Madde 122", BM Enformasyon Merkezi UNIC-Ankara, <http://denizmevzuat.udhb.gov.tr/dosyam/denizhukuku.pdf>, (Erişim tarihi: 16 Ocak 2016).

28. Shamkhal Abilov, "Hazar'ın Hukuki Statüsü", Hazar Strateji Enstitüsü, 2013.

belirlenen karasularına, MEB'lere ve kıta sahanlıklarına yönelik hüküm ortaya konmuştur. Bu hüküm doğrultusunda her devletin denizdeki sınırları ve sahip olduğu alan uluslararası hukuk kriterlerine göre belirlenmiş olmasına rağmen deniz olması konusunda bölgede kıyısı bulunan ülkeler arasında herhangi bir mutabakata varılmamıştır. Bu durum kıyıda bazı ülkelerin enerjide yaptıkları araştırma faaliyetlerinin sınırlı bir bölgede kalması sonucunu doğurmaktadır.

Hazar'ın deniz statüsünde kabul edilmesi durumunda geçerli olacak BMDHS'nin ilgili hükümleri gereğince her ülkenin 12 mil esasına göre karasuları²⁹ ve 200 mili aşmayacak olan MEB'leri belirlenecektir. Belirlenen yerlerin dışındaki alanda ise açık deniz statüsü hükmü uygulanacaktır.³⁰ Bu durum her ülkeye karasuları ve MEB'lerin yanı sıra uluslararası statüsü olan ortak kullanım alanı üzerinde faaliyet gösterme olanağı tanımaktadır. Açık deniz statüsü kapsamında burada uygulanacak kuralların aynı zamanda Volga-Don Kanalı'nın da uluslararası statü kazanmasını beraberinde getirecek olması Rusya'nın Hazar'ın deniz statüsüne yaptığı itirazın başlıca sebebini oluşturmaktadır. Günümüzde Rusya kanaldaki kullanım ve geçiş haklarını kendi hukuk kurallarına göre düzenlemektedir.³¹ Dolayısıyla kanalın uluslararası statü kazanması Rusya'nın çıkarlarına ters bir durum bulmamıştır.

GÖL STATÜSÜ SENARYOSU

Hazar'ın göl olarak kabul edilmesi durumu, uluslararası hukukta göllerin paylaşımına ilişkin net bir ibare olmadığından, kesin hükümler içermemektedir. Göl statüsünde kabul edilecek olan Hazar sınırlarının belirlenebilmesi, bölge ülkelerinin

29. "Birleşmiş Milletler Deniz Hukuku Sözleşmesi-Bölüm 2: Karasuları Sınırları-Madde 3", <http://denizmevzuat.udhb.gov.tr/dosyam/denizhukuku.pdf>, BM Enformasyon Merkezi UNIC-Ankara, (Erişim tarihi: 16 Ocak 2016).

30. Taşkın Deniz, "Enerji Diplomasisi Açısından Siyasallaşan Mekean, Hazar: Statü ve Paylaşım Sorunu", *Türk Coğrafya Dergisi*, Sayı: 62, (2014).

31. Selçuk Çolakoglu, "Uluslararası Hukukta Hazar Sorunu", *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, Cilt: 53, Sayı:1-4, (1998).

alacağı ortak kararlar ile mümkün olacaktır. Bu konuda ortaya atılan iki yaklaşım bulunmaktadır. Bu yaklaşımlar Hazar'ı her ülkeye ait ayrı bir bölge oluşturarak ulusal sektörlere ayıran "Sınır Gölü" ve ülkeler arası ortak kullanıma açan "Ortak Kullanım" senaryoları olarak karşımıza çıkmaktadır.

Sınır Gölü Senaryosu

Hazar'ın göl olarak tanımlanması durumunda ön plana çıkan sınır gölü senaryosunda belirlenecek sınırlar için orta hat yöntemi kullanılmıştır. Çizilecek orta hat esasına göre her ülkenin kendi kara sınırlarından Hazar'ı dikey olarak ikiye ayıran orta hat çizgisine uzatılacak sınırlarla Hazar, kıyıdaş devletlere ait beş bölgeye ayrılacaktır (Şekil 2).³² Bu durum her ülkenin Hazar'da kendine ait özel bir egemenlik alanının ortaya çıkmasını ve ulusal sektörlerin oluşmasını beraberinde getirecektir. Birden fazla kıyıdaş devletin bulunduğu Hazar'da orta hat ilkesinin uygulanması ile yapılacak saha belirlenmesi diğer yaklaşımlara göre ülkelere daha eşit bir paylaşım hakkı sunmaktadır.

Sınır gölü senaryosu özellikle offshore alanlarda zengin petrol ve doğalgaz yataklarına sahip kıyıdaş ülkelerin kendi enerji sahaları üzerinde mutlak hakimiyet kurmasını sağlayacaktır. Bu senaryo üzerinde uzlaşılması halinde Hazar Bölgesi ülkeleri arasında sık sık yaşanan enerji sahaları üzerindeki hak iddialarının çözüme kavuşması muhtemeldir. Bu çerçevede çözüme kavuşacak statü problemi ile Hazar'da her ülkenin kendi hakimiyet bölgesine kavuşması sorunlardan uzak bir ortamın oluşmasının önünü açacaktır.

İran, bu paylaşım yöntemini kendi çıkarları doğrultusunda geliştirerek ulusal sektörlerin Hazar Bölgesi'ni beş eşit parçaya bölen yüzde 20'lik paylara göre belirlenmesi gerektiğini öne sürmüştür.³³ İran tarafından statü meselesine

Kaynak: <http://www.heritage.org/research/reports/2015/12/a-secure-and-stable-caspian-sea-is-in-americas-interest>

getirilen bu yaklaşım kıyıdaş ülkelerin birbirlerinden ayrılan jeostratejik özelliklerini ortadan kaldırmaktadır. İran, Hazar Bölgesi'nde bulunan enerji rezervlerinin sınırlı miktarda olmasından dolayı bu senaryoyu savunan tek ülke konumundadır. Hazar Bölgesi'nin yüzde 20'lik eşit parçalara bölünmesi günümüzde Azerbaycan tarafından kullanılan bazı enerji sahalarının İran'ın egemenliği altına girmesine neden olacaktır. İran'ın bu yaklaşımı Hazar Bölgesi'ne kıyıdaş diğer ülkelerin sahip olduğu avantajları ortadan kaldıracığından kendi enerji kaynakları üzerinde hakimiyet kurmak isteyen başta Azerbaycan olmak üzere diğer ülkeler tarafından destek bulmamıştır.

Ortak Kullanım Senaryosu

Hazar Bölgesi'nin göl olarak kabul edilmesi durumunda ortaya atılan bir diğer yaklaşım ortak kullanım senaryosudur. Bu yaklaşım kıyıdaş her ülkeye Hazar üzerinde 20 mil açığa kadar bir alan verirken geriye kalan alanı ortak kullanıma aç-

32. Zimnitskaya ve Geldern, "Is the Caspian Sea a Sea; and Why Does it Matter?"

33. Yusin Lee, "Toward a New International Regime For the Caspian Sea", *Problems of Post Communism*, Cilt: 52, Sayı: 3, (Mayıs-Haziran 2005), s. 37-48.

Kaynak: <http://www.heritage.org/research/reports/2015/12/a-secure-and-stable-caspian-sea-is-in-americas-interest>

maktadır (Şekil 3).³⁴ Bu senaryoya göre Hazar'ın büyük bir bölümü hiçbir ülkenin egemenliği altında olmazken buna bağlı olarak petrol ve doğalgaz sahalarının da önemli bir kısmı kıyıdaş ülkeler arasında ortak kullanıma açılacaktır.

İran ve Rusya özellikle statü sorununun ortaya çıkmasından sonra Hazar'da ortak hareket edilmesi, kaynakların çıkarılması ve kullanımın ülkeler arasında belirlenecek ortak bir yönetim tarafından gerçekleştirilmesi gerektiğini savunmaktadır.³⁵ Hazar'ın ortak kullanımını SSCB'nin dağılmasından sonra en çok öne sürülen ve masaya getirilen yaklaşımlardan biridir. Ancak bu yaklaşım bölgede kendi enerji kaynaklarıyla hakimiyet alanı oluşturmak isteyen İran ve Rusya dışındaki diğer kıyıdaş ülkelerin çıkarlarına ters olduğundan ortak kullanım senaryosuna karşı çıkmaktadır.

34. Deniz, "Enerji Diplomasisi Açısından Siyasallaşan Mekan, Hazar".

35. Amirbek, "Soğuk Savaş Sonrası Hazar'ın Statüsü ve Sınırlanma Sorunu".

STATÜ SORUNUNA BÖLGE ÜLKELERİNİN YAKLAŞIMLARI

Hazar'ın hukuki statüsü konusunda bölge ülkelerinin farklı yaklaşımları mevcuttur. Ülkelerin kendi ekonomik ve siyasi çıkarını koruyacak stratejiler üzerinde politika geliştirmesi statü konusunda ortaya koydukları yaklaşımların zaman zaman değişiklik göstermesine neden olmuştur. Bu stratejilerin, ülkelerin geçirdiği siyasal süreçler, özellikle bölgede bağımsızlığını yeni kazanan ülkelerin izlediği Rusya veya Batı yanlısı politikalar ekseninde değişen bir yapı izlediği görülmektedir.

RUSYA VE İRAN

Hazar'a kıyıdaş devletlerin statü sorununa yaklaşımları geçmişten günümüze incelendiğinde Rusya'nın statü sorununda hakim bir pozisyona sahip olduğu görülmektedir. SSCB'nin dağılmasına kadar geçen süreçte Hazar'da İran ile birlikte egemen ülke pozisyonunda olan Rusya, SSCB'nin dağılmasının ardından da bölgedeki hakimiyetini korumaya çalışan politikalar izlemiştir. Ayrıca bağımsızlığını kazanan Azerbaycan, Türkmenistan ve Kazakistan'ın enerji piyasasında kendisine alternatif oluşturmasının önüne geçmek için İran ile ortak hareket etmiştir.

Rusya'nın statü sorununa yaklaşımı, Hazar Bölgesi'nin BMDHS'nin ilgili hükümleri gereğince kapalı deniz tanımına uygun olmadığı ve sınır devletlerince denizin bölünmesi konusunun yasal bir geçerliliğe tekabül etmediği yönündedir.³⁶ Bu bağlamda hareket eden Rusya'nın bağımsızlığını elde eden ülkelere karşı göl statüsü kapsamında ortak kullanım koşullarını esas aldığı görülmektedir.

2001 yılında Rusya ile İran'ın yayımladıkları ortak bildiriye, statü sorunu neticeye kavuşana kadar Hazar'da girişilen hiçbir projenin ve

36. Shamkhal Abilov, "Hazar'ın Hukuki Statüsü", Hazar Strateji Enstitüsü, 2013.

anlaşmanın geçerli olmayacağı açıklanmıştır.³⁷ Bu iki ülkenin Hazar'daki statü konusunu, diğer ülkelerin bölgedeki yatırımlarını engelleyici girişimlerde bulunarak kullanmakta oldukları görülmektedir. Ancak başta Azerbaycan olmak üzere diğer bölge ülkeleri offshore sahalarda gerçekleştirdikleri arama-çıkarma faaliyetleri ve boru hattı projeleriyle bu bildirin geçerli olmadığını ortaya koymuşlardır.

Rusya ile İran arasında yapılan bu anlaşmanın işlevsel olmaması zaman içinde bu iki ülkenin statü konusundaki tavırlarının değişmesine neden olmuştur. Bu çerçevede statü konusu, zaman içerisinde siyasi ve ekonomik etkenlere göre şekillenmiş ve bu bağlamda Rusya, Hazar'ın kuzeyinde Azerbaycan ve Kazakistan ile anlaşma yoluna giderek uzlaşma sağlamıştır.³⁸ 2003 yılında yapılan anlaşma neticesinde Hazar Bölgesi'nde deniz dibi konusunda uzlaşmaya varılarak her ülkenin kendi egemenliği içinde bulunan alan belirlenmiştir.

İran ise Rusya'nın aksine statü sorununun çözümü konusunda bölgede herhangi bir ülke ile işbirliğine gitmemiştir. Hazar'daki enerji rezervleri oldukça sınırlı miktarda olan İran, statü meselesinde Hazar'ın yüzde 20'lik beş eşit parçaya bölünmesi konusundaki tavrını değiştirmeden devam ettirmektedir. Bu durum Hazar'da kayda değer enerji rezervleri bulunmayan İran için avantajlı bir paylaşım sunmakta ve Azerbaycan'ın zengin enerji yataklarının bulunduğu Araz-Alov-Şark sahasında hak iddia etmesini sağlamaktadır. İran'ın Araz-Alov-Şark yataklarında Azerbaycan'ın yürüttüğü çalışmalara karşı çıkması bölgede iki ülke arasında ihtilaf yaşanmasına neden olmaktadır. Bu bağlamda İran'ın, 2001 yılında Araz-Alov-Şark sahasında bulunan İngiliz

British Petroleum (BP) şirketine ait bir gemiye araştırma yaptığı sırada taciz girişiminde bulunması³⁹ zaman zaman bölgede İran kaynaklı gerilimlerin artmasına yol açmıştır.

Batılı devletler tarafından İran'a uygulanan ekonomik yaptırımların kalkmasıyla⁴⁰ İran'ın enerji sektöründe kendisine rakip olarak gördüğü Hazar Bölgesi ülkeleri ile ilişkilerini geliştirilmesi ve statü sorununa yapıcı bir çözüm getirmesi yakın gelecekte zor gözükmemektedir. 2015 yılında Bakü'de yapılan ve Hazar'a kıyıdaş devletlerin katıldığı toplantıda İran, Hazar'ın su yüzeyinin beşe bölünmesi konusundaki tutumunu devam ettirmiştir.⁴¹ İran'ın kendisine uygulanan yaptırımların kalktığı bir dönemde bu tutumunu sürdürmek isteyip istemeyeceği önümüzdeki dönemde İran'ın Hazar'ın hukuki statüsü konusundaki tavrını da belirleyecektir.

AZERBAYCAN VE KAZAKİSTAN

Hazar Bölgesi'nin kıyı şeridi en dar ülkesi olan Azerbaycan, bölgede sahip olduğu yüksek miktardaki petrol ve doğalgaz kaynaklarıyla ön plana çıkmaktadır. Coğrafi konumunun sağladığı avantajla Hazar Bölgesi'nde sahip olduğu enerji kaynaklarını kıyıdaş herhangi bir devletle işbirliğine gitmeksizin doğrudan Batı pazarlarına ulaştırma imkanı olan Azerbaycan, son dönemde Batılı şirketlerle oluşturduğu konsorsiyumlarla günümüzde bölgeyi en aktif kullanan ülkelerden biri olmuştur.

Meşru alanlarını koruma ve bu alanlarda sahip olduğu enerji kaynaklarına serbestçe ulaşabilme adına Azerbaycan'ın statü konusunda iki yaklaşım benimsediği görülmektedir. Bu yaklaşımlardan ilki Hazar'da açık deniz statüsü uygulanması gerektiği yönündedir. Diğer yaklaşım ise Hazar'ın "sınır gölü" olarak tanımlan-

37. Osman Sevaioğlu, "Hazar: Umut, Yaşam ve Savaşın Denizi", Orta Doğu Teknik Üniversitesi Elektrik ve Elektronik Mühendisliği Bölümü, <http://www.eee.metu.edu.tr/~sevaiogl/Caspian%20Sea.pdf>, (Erişim tarihi: 18 Ocak 2016).

38. Yusin Lee, "Toward a New International Regime For the Caspian Sea", *Problems of Post Communism*, Cilt: 52, Sayı: 3, s. 37-48, (Mayıs-Haziran 2005).

39. Sevaioğlu, "Hazar".

40. "Iran Nuclear Deal: International Sanctions Lifted", BBC News, 16 Ocak 2016.

41. "Hazar Denizi Beşe Bölünüyor", *Milliyet*, 5 Mart 2015.

ması yönünde olmuştur.⁴² Bölge üzerinde fikir ayrılıklarının oluşmaya başlaması ile Azerbaycan'ın sınır gölü statüsüne daha yakın politikalar belirlediği görülmektedir. Sınır gölü kapsamında her ülkeye ait özel bir alan oluşturan orta hat yöntemine göre bölünecek Hazar'da, her ülkenin petrol ve doğalgaz sahaları uluslararası hukuk kurallarınca ulusal sektörlere ayrılmış olacaktır. Rusya ve İran'ın savunduğu göl statüsüne ilişkin ortak kullanım politikaları Hazar Bölgesi'nin Azerbaycan'a ait sahalarını paylaşımına açarken, Azerbaycan'ın savunduğu göl tanımlaması bu iki ülke tanımından ayrılmaktadır. Bu çerçevede Azerbaycan, enerji rezervlerini ortak kullanıma açmaktan çok kendi sahalarını güvence altına almak adına göl statüsünü savunmaktadır.⁴³ Azerbaycan'ın statü konusunda Rusya ve İran'dan ayrılan tutumundan anlaşıldığı üzere bölgedeki rezervler, ülkelerin zaman zaman birbirlerinden hak iddia etmesine neden olmaktadır.

1994 yılında Azerbaycan'ın Azeri-Çırag-Güneşli (ACG) Sahası'nın petrol ve doğalgaz araştırmalarına açılması için "Asrın Anlaşması" nı imzalaması⁴⁴ Rusya tarafından sert tepki ile karşılanmıştır. Azerbaycan'ın ağırlıklı olarak Batılı enerji şirketleriyle birlikte attığı bu adımı Rusya, enerjide bölgedeki hakim pozisyonuna bir tehdit olarak görmüş ve anlaşmanın hayata geçirilmemesi konusunda Azerbaycan'a baskı yapmaya başlamıştır.⁴⁵ Öte yandan 2003 yılında Rusya, Azerbaycan ve Kazakistan arasında yapılan anlaşma, Azerbaycan ile Rusya'nın enerji sahalarının kullanılması konusunda yaşadıkları sorunların aşılması anlamında önemli bir adım olsa da iki

ülkenin enerji alanındaki çıkarlarının birbirleriyle örtüşmediği görülmektedir.

Mevcut statü sorunu Azerbaycan'ın petrol ve doğalgaz rezervlerini bağımsız bir şekilde kullanmasına engel teşkil etmekte ve ülkenin kıyıdaş diğer ülkelerin itirazları ile karşı karşıya kalmasına neden olmaktadır. İran ile yaşanan Araz-Alov-Şark sahası problemi ve Türkmenistan ile yaşanan Serdar-Kepez sorunu⁴⁶ Azerbaycan'ın Hazar'ın ulusal sektörlere bölünmesi yönündeki ısrarlarına dayanak oluşturmaktadır (Şekil 4). Azerbaycan'ın, Hazar'ın kuzeyindeki ülkelerle yaptığı mutabakatla bu bölgedeki sorunları azalırken, bölgenin güney ve doğu sahalarında yaşanan anlaşmazlıklar günümüze kadar herhangi bir şekilde çözülmüş değildir.

Kaynak: U.S. Energy Information Administration (EIA)

42. İsmail Hakkı İşcan, "Uluslararası Enerji Güvenliği Açısından Hazar Bölgesi Enerji Ekonomisi ve Hazar Denizi'nin Paylaşım Sorunu", *Sosyoekonomi Dergisi*, Cilt: 12, Sayı: 12, (2010).

43. Çağrı Kürşat Yüce, *Kafkasya ve Orta Asya Enerji Kaynakları Üzerinde Mücadele*, (Ötügen Neşriyat, İstanbul: 2006), s. 250.

44. "Asrın Anlaşması", Azerbaycan, http://www.azerbaijans.com/content_775_tr.html, (Erişim tarihi: 18 Ocak 2016).

45. Daniel Yergin, *Enerjinin Geleceği-1. Kitap: Petrol, Doğalgaz ve Elektrik*, çev. Ümit Şensoy, (Optimist Yayınevi, İstanbul: 2014), s. 67-68.

46. Cavid Abdullayev, "Uluslararası Hukuk Çerçevesinde Hazarın Statüsü ve Doğal Kaynaklarının İşletilmesi Sorunu", *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Cilt: 48, Sayı: 1-4, s. 255-290, (1999).

Hazar'ın kuzeyinde bulunan ülkelerden bir diğeri olan Kazakistan'ın statü meselesine yaklaşımı ise başlangıçta Azerbaycan'da olduğu gibi deniz statüsü yönünde olmuştur. Bu çerçevede Kazakistan, 1982 tarihli BMDHS'nin ilgili maddelerince belirlenen kapalı deniz kriterlerini savunmuştur.⁴⁷ Daha sonra ülkenin bu yöndeki tavrı, 2003 yılında Rusya ve Kazakistan arasında imzalanan anlaşma sonucu değişmiştir. Bu bağlamda yapılan anlaşma sonrasında Kazakistan'ın Hazar'ın statüsü konusunda sınır gölü anlayışına yakın bir duruş sergilediği görülmektedir. Kazakistan bu durumda Hazar'ın yalnızca deniz ya-
tağının ve kaynaklarının ulusal sektörlere bölünmesini, geri kalan deniz yüzeyindeki faaliyetlerin ise ortak kullanıma açılmasını istemektedir.

Hazar'ın statü problemi bölgede Rusya'dan sonra en zengin petrol ve doğalgaz rezervlerine sahip Kazakistan'ın var olan kaynaklarını meşru bir şekilde kullanmasını engellemektedir. Sınır komşusu olduğu Rusya ile 2003 yılında vardığı anlaşma, kaynaklarını boru hatları aracılığı ile transfer etme konusunda Kazakistan'ı Rusya'ya bağımlı hale getirmiştir. Bu bağlamda Kazakistan'ın, petrol rezervini dış pazarlara transferini, Hazar'dan geçecek yeni bir boru hattı ile BTC petrol boru hattına ekleyerek sağlamak istediği ve bunun Rusya tarafından engellendiği görülmektedir. Petrol kaynaklarının yalnızca tankerlerle transferine izin veren Rusya, Hazar'dan geçebilecek boru hatlarına karşı net bir tavır sergilemektedir.⁴⁸

Hazar'ın statü sorununun çözülmesi Kazakistan'ın enerji rezervlerine yapılacak yabancı yatırımların da artmasını beraberinde getirecektir. Bu bağlamda statü sorununun çözümü Kazakistan'ın hem enerji sektöründe ihtiyaç duyduğu modern teknolojik altyapıya kavuşmasına⁴⁹ hem

de kaynaklarını dış pazarlara ihraç ederek ekonomik büyümesini arttırmasına katkı yapacaktır. Statü sorununun çözümü Kazakistan'ın Hazar'daki offshore sahalarında sahip olduğu yüksek miktarda petrol ve doğalgaz rezervinin Azerbaycan ve Türkiye üzerinden Avrupa'ya ulaştırılmasını mümkün kılacaktır. Kazakistan'ın mevcut enerji taşıma hatları SSCB döneminden kalan ve Rusya'ya giden boru hatlarıdır.⁵⁰ Statü sorununun çözümü ve sonrasında oluşturulacak yeni boru hatları, ülkenin Hazar'daki enerji kaynaklarını daha aktif kullanmasını sağlayacaktır.

TÜRKMENİSTAN

Hazar'a kıyısı bulunan bir diğer devlet olan ve 17,5 trilyon metreküp⁵¹ ile dünyanın dördüncü büyük doğalgaz rezervine sahip ülkesi Türkmenistan'ın statü konusuna yaklaşımı zaman içinde değişkenlik göstermiştir. İlk olarak göl statüsü kapsamındaki ortak kullanım anlayışını benimseyen Türkmenistan'ın zamanla bu görüşten uzaklaşarak sınır gölü statüsünde belirlenecek olan ulusal sektörleri savunduğu görülmektedir. 2003 yılında Rusya, Azerbaycan ve Kazakistan arasında yapılan anlaşma Türkmenistan'ın bölgede yalnızlaşmasına ve zamanla İran ile yakınlaşmasına yol açmıştır. Bu bağlamda Türkmenistan ile İran arasında 2015 yılında imzalanan memorandumda iki ülke Hazar'da sahip oldukları kaynakların kullanılmasında işbirliği yapacaklarını açıklamışlardır.⁵²

Türkmenistan var olan doğalgaz rezervlerini bir şekilde dış pazarlara açmak ve enerji piyasasına yön veren bölge ülkelerinden biri olmak istemektedir. Coğrafi konumu itibarıyla Hazar'ın doğusunda kalması sebebiyle Türkmenistan, Avrupa'ya uzanan enerji ihraç yolları güzergahında bulunan diğer ülkelere bağımlı hale gelmektedir. Bir ülkenin tek

47. Yüce, "Kafkasya ve Orta Asya Enerji Kaynakları Üzerinde Mücadele".

48. Amirbek, "Soğuk Savaş Sonrası Hazar'ın Statüsü ve Sınırlandırma Sorunu".

49. "Kazakhstan", U.S. Energy Information Administration (EIA), 14 Ocak 2015.

50. "Kazakhstan", U.S. Energy Information Administration (EIA).

51. "BP Statistical Review of World Energy", British Petroleum (BP), Haziran 2015.

52. "Iran, Turkmenistan Eye Legal System on Caspian Sea", *Daily Times*, 22 Kasım 2015.

TABLO 2. HAZAR BÖLGESİ ÜLKELERİNİN STATÜ SORUNUNA YAKLAŞIMLARI

ÜLKELER	STATÜ SORUNUNA YAKLAŞIMLARI
Rusya	Hazar'ı göl olarak kabul eden Rusya "ortak kullanım" senaryosu üzerinden hareket etmektedir. Rusya'nın Hazar'ı deniz olarak kabul etmemesi; Hazar'ı Karadeniz ve Baltık Denizi'ne bağlayan Volga-Don Kanalı'nın uluslararası bir statü kazanmasını ve ülkelerin serbestçe dolaşım hakkı elde etmesini istememesinden kaynaklanmaktadır. Azerbaycan ve Kazakistan ile varılan anlaşma sonucunda ise Hazar'ın ulusal sektörlere bölünmesi konusunda uzlaşmıştır.
İran	Hazar'ın yüzde 20'lik beş eşit parçaya bölünmesinden yana tutum sergileyen İran, bölgede enerji rezervi en az olan ülke konumundadır. İran'ın bu yönde hareket etmesinde; Azerbaycan sınırlarında bulunan Araz-Alov-Şark sahasına bu yolla ulaşacağını düşünmesi etkili olmaktadır.
Azerbaycan	İlk zamanlarda deniz statüsü yönünde söylemler geliştiren Azerbaycan, sonrasında her ülkenin petrol ve doğalgaz sahalarını uluslararası hukuk kurallarına göre kullanıma açan "sınır gölü" senaryosunu savunmaktadır.
Kazakistan	Hazar'ın deniz statüsü yaklaşımını ilk başlarda destekleyen Kazakistan, günümüzde Hazar'ın göl statüsüne bağlı orta hat esasını savunmaktadır. Bu bağlamda "sınır gölü" anlayışına yakın bir duruş sergilediği görülen Kazakistan Azerbaycan'dan farklı olarak, Hazar'ın yalnızca deniz yatağının ve kaynaklarının ulusal sektörlere bölünmesini, geri kalan deniz yüzeyindeki faaliyetlerin ise ortak kullanıma açılmasını istemektedir.
Türkmenistan	İlk olarak göl statüsü kapsamındaki ortak kullanım anlayışını benimseyen Türkmenistan, zaman içerisinde tutum değiştirerek bu görüşten uzaklaşmış ve "sınır gölü" statüsünü savunmaya başlamıştır.

başına çözüme kavuşturamayacağı bu durum bölge ülkelerinin farklı stratejileri nedeniyle Türkmenistan'ın enerji kaynaklarından istediği ekonomik getiriyi elde edememesine neden olmaktadır. Türkmenistan halihazırda çıkardığı enerji kaynaklarını SSCB döneminden kalma boru hatları aracılığıyla Rusya'ya ihraç etmek zorunda kalmaktadır.

Hazar'ın hukuki statüsü konusunda sağlanabilecek anlaşmalar ülkeler arasında işbirliğinin sağlanmasını da beraberinde getirecektir. Böylece hem Türkmenistan'ın ihraç güzergahında oluşturulacak yeni boru hatları ile enerji kaynaklarını Avrupa pazarlarına taşınması sağlanacak, hem de enerjinin yönünü belirleyen ve Hazar'da bölgesel güç olma mücadelesi veren önemli aktörler arasında Türkmenistan da yerini almış olacaktır.

Trans Hazar Boru Hattı Projesi⁵³ Türkmenistan gazının Güney Gaz Koridoru (GGK) ile birleştirilerek Avrupa'ya ulaştırılmasını sağlayacak önemli bir proje olarak gündemde yer almaktadır. Azerbaycan ile yaşanan sınır soru-

nu giderildiği takdirde Türkmen sahalarına dev yatırımların gerçekleşmesi ve burada kurulacak olası bir konsorsiyum ile boru hattı projelerine imza atılması beklenmektedir.

Öte yandan Trans Hazar Boru Hattı Projesi'ne engel çıkarabilecek ülkelerin başında Rusya gelmektedir. Son dönemlerde ekonomik göstergelerinde yaşanan düşüşün de etkisiyle Türkmenistan'dan gaz alımını 4 Ocak 2016 tarihinden itibaren durduran Rusya, Hazar'ın statüsü konusunda belirsizliğin devam ettiğini ileri sürerek bölgeden herhangi bir boru hattı geçişine izin vermemektedir. Ancak Rusya pazarını kaybeden Türkmenistan'ın, Batı pazarlarına açılma yolunda Azerbaycan ile Trans Hazar Boru Hattı Projesi'ne yönelik müzakereleri hızlandırması gerekmektedir.⁵⁴

Görüldüğü üzere Hazar'ın statü sorunu hakkında ülkelerin görüşleri zaman içerisinde değişim yaşamıştır. Ülkelerin kendi çıkarlarına göre şekillendirdiği yaklaşımlar Tablo 2'de özetlenmiştir.

53. "AB'nin Gözü Trans Hazar Boru Hattında", Enerji Hub, 26 Mart 2015.

54. Emin Akhuzade, "Türkmenistan İçin Alternatif Doğal Gaz Piyasalarının Önemi Artmaktadır", Hazar Strateji Enstitüsü, 17 Şubat 2016.

HAZAR BÖLGESİ'NDEKİ ENERJİ KAYNAKLARININ TÜRKİYE AÇISINDAN ÖNEMİ

Petrol ve doğalgaz rezervleriyle küresel enerji piyasalarında ön plana çıkan Hazar Bölgesi, enerji kaynaklarını ithal eden ülkeler açısından son yıllarda önemli bir bölge haline gelmiştir. Başta Avrupa ülkeleri olmak üzere enerji kaynağı ithal eden ülkeler adına Hazar Bölgesi, enerji arz güvenliğinin sağlanmasında alternatif kaynak merkezi konumunda bulunmaktadır. Coğrafi yakınlığın sağladığı avantajla birlikte bölgenin son dönemde Türkiye'nin enerji politikasında önemli bir yer kazanmaya başladığı görülmektedir. Enerji ihtiyacının yüzde 72'sini dış pazarlardan⁵⁵ karşılayan Türkiye, Hazar Bölgesi'ni hem artan enerji talebinin karşılanmasında hem de enerji ithalatındaki ülke çeşitliliğinin sağlanmasında önemli bir bölge olarak görmektedir. Hazar'a kıyısı bulunan ve küresel enerji piyasalarına açılmak isteyen Azerbaycan, Türkmenistan ve Kazakistan için Türkiye, önemli bir güzergahta bulunmaktadır. Bu durum bölge ülkeleriyle Türkiye arasında enerji alanında karşılıklı çıkarların oluşmasını beraberinde getirmektedir.

Türkiye'nin 2014 yılı itibarıyla Hazar Bölgesi'nde bulunan ülkelerle olan enerji ticaretine bakıldığında en yoğun ilişkilerin Rusya ve İran'la gerçekleştiği görülmektedir (Tablo 3). Rusya ve İran'dan ciddi miktarda petrol ve doğalgaz alınmasına rağmen, bu iki ülkeyle yapılan enerji ticaretinin Hazar Bölgesi dışındaki noktalardan yapıldığı dikkat çekmektedir. Türkiye'nin Rusya'dan satın aldığı doğalgaz Batı Hattı ve Mavi Akım hatlarıyla Karadeniz üzerinden taşınırken, İran'ın doğalgaz rezervleri Ankara–Tebriş hattı aracılığıyla Türkiye'ye

ulaştırılmaktadır.⁵⁶ Mevcut durumda Türkiye'nin Hazar Bölgesi ülkeleri ile ilişkisi Azerbaycan üzerinden şekillenmektedir.

ÜLKELER	DOĞALGAZ (MİLYAR M ³)	PETROL (BİN TON)
Azerbaycan	6,07	5.000
İran	8,9	5.194
Kazakistan	-	1.525
Rusya	26,9	4.063
Türkmenistan	-	-

Kaynak: Enerji Piyasası Düzenleme Kurulu (EPDK)

Azerbaycan son dönemde Türkiye'nin enerji ilişkilerinde ön plana çıkan ülkelerin başında gelmektedir. Azerbaycan ile Türkiye'nin tarihten gelen ortak kültürel bağları iki ülke arasında enerji alanındaki işbirliğine de yansımaya başlamıştır. Türkiye'nin petrol ve doğalgaz ithalatında alternatif pazar arayışlarına girmesi, Azerbaycan'ın da üzerindeki Rusya etkisini azaltmak adına enerji kaynaklarını Batı pazarlarına ihraç etmek istemesi iki ülkenin son yıllarda enerjide yoğun işbirliği içerisine girmesini sağlamıştır. Bu bağlamda Türkiye, Azerbaycan'ın Hazar Bölgesi'nde üretimini gerçekleştirdiği enerji kaynaklarının ihtiyacı kadarını ithal eden ve yeni projeler ile önemli bir kısmını ise Avrupa pazarlarına taşıyan bir rol üstlenmektedir.

Hazar Bölgesi'ndeki kaynakları küresel enerji piyasalarına taşıma sürecinin önemli projeler ile birlikte başladığı görülmektedir. Türkiye'nin de ortak olduğu ilgili enerji projelerine bakıldığında 1994 yılında imzalanan "Asrın Anlaşması" bu anlamda atılan ilk adım olarak ön plana çıkmaktadır.⁵⁷ Bu anlaşma ile Azerbaycan petrol işletmelerinin yabancı şirketlere açılması söz konusu olmuş ve Türkiye Petrolleri Anonim Ortaklığı'nın da (TPAO) hisse sahibi olduğu

55. "Ham Petrol ve Doğalgaz Sektör Raporu", Türkiye Petrolleri Anonim Ortaklığı (TPAO), Mayıs 2015.

56. Erdal T. Karagöl vd., "Türkiye'nin Enerjide Merkez Ülke Olma Arayışı", *SETA Rapor*, Sayı: 60, (2016).

57. "Asrın Anlaşması", Azerbaijans, http://www.azerbaijans.com/content_775_tr.html, (Erişim tarihi: 18 Ocak 2016).

proje, iki ülke arasındaki işbirliğinin başlaması adına atılan ilk adımlardan biri olmuştur.⁵⁸ Bu bağlamda ortaya çıkan Bakü-Tiflis-Ceyhan (BTC) petrol boru hattı da ikili ilişkilerin gelişmesinin önünü açmıştır.

BTC petrol boru hattı, Azerbaycan petrolünün Türkiye üzerinden başta Avrupa Birliği (AB) ülkeleri olmak üzere dış pazarlara transferini sağlamak amacıyla inşa edilmiştir. BTC petrol boru hattı, Azerbaycan'ın Azeri-Çırag-Güneşli sahasından başlayıp Gürcistan üzerinden gelerek Türkiye'nin Akdeniz kıyısındaki Ceyhan Terminali'ne ulaşmaktadır. Toplamda 1.769 km (470 km Azerbaycan'da, 225 km Gürcistan'da, 1.074 km Türkiye'de) uzunluğa sahip olan boru hattı, günde 1 milyon varil petrol taşıma kapasitesine sahiptir.⁵⁹ 2005 yılında faaliyete geçen BTC, Hazar Bölgesi enerji kaynaklarını dış pazarlara açan ilk boru hattı olarak tarihe geçmiştir. BTC zaman içerisinde Azerbaycan petrolünün yanı sıra Kazakistan⁶⁰ ve Türkmenistan'ın⁶¹ da bu yolla petrol rezervlerini de ihraç etmesine olanak tanımaktadır. Bu çerçevede incelendiğinde BTC petrol boru hattı Hazar Bölgesi kaynaklarının dünya pazarlarına açılmasında kritik öneme sahip bir hat olarak faaliyetini sürdürmektedir.

Hazar Bölgesi'ndeki petrol kaynaklarının ihracını sağlayan BTC petrol boru hattının yanında Azerbaycan'ın Şahdeniz sahasından çıkarılan doğalgazın Türkiye'ye transferini sağlayan Bakü-Tiflis-Erzurum (BTE) doğalgaz boru hattı bulunmaktadır. Azerbaycan'ın Türkiye'ye ihraç ettiği doğalgazı transfer eden tek hat konumundaki BTE, yıllık 7,8 milyar metreküp doğalgaz taşıma kapasitesine sa-

hıptır.⁶² 2006 yılında faaliyet göstermeye başlayan 692 km uzunluğundaki BTE doğalgaz boru hattı, Azerbaycan doğalgazının Gürcistan üzerinden Erzurum'a ulaşmasını sağlamaktadır.⁶³

BTC ve BTE boru hatları Hazar Bölgesi'ndeki kaynakların dış pazarlara taşınmasını sağlayan önemli hatlar olsa da, Azerbaycan doğalgazını doğrudan Avrupa pazarlarına taşıması planlanan Güney Gaz Koridoru (GGK) son yıllarda üzerinde çalışılan en önemli proje olarak karşımıza çıkmaktadır. Azerbaycan'ın Hazar Bölgesi'ndeki Şahdeniz sahasından çıkarılacak doğalgazı Türkiye üzerinden TANAP ile Avrupa ülkelerine taşıyacak olan projenin ilk yıldaki kapasitesi 16 milyar metreküp olarak açıklanmıştır. BOTAŞ ve SOCAR işbirliği ile ortaya çıkan GGK projesi, Türkiye ve Avrupa'nın doğalgaz ihtiyacının bir kısmını karşılamasının yanı sıra bölgede doğalgaz ihraç eden ülke çeşitliliğine katkıda bulunarak enerji arz güvenliğinin sağlanmasında kritik bir rol oynayacaktır. Projenin Türkiye ayağını oluşturan ve toplam uzunluğu 1.900 km olacak olan TANAP, Güney Kafkasya Boru Hattı (SCP) ve Trans-Adriyatik Boru Hattı (TAP) ile birleşerek Güney Gaz Koridoru (GGK) projesini oluşturmaktadır.⁶⁴

TANAP projesi aynı zamanda Hazar Bölgesi'nde bulunan diğer ülkelerin de doğalgaz kaynaklarını dış pazarlara transfer etmesinin önünü açan bir proje olmuştur. TANAP'ın doğalgaz taşıyan bir hat olmasının ötesinde geçtiği ülkelere sağladığı yabancı yatırımlar bölgedeki diğer ülkelerin de bu projede yer almak istemesine neden olmaktadır. Dünyanın dördüncü en büyük doğalgaz rezervine sahip ülkesi olan Türkmenistan bu bağlamda projeye katılmak istemektedir. Trans Hazar Boru Hattı olarak adlandırılan projesiyle Türkmenistan'ın, Hazar'ın altından dönecek bir boru hattıyla TANAP'a eklenmesi

58. Orhan Valiyev, "Azerbaycan'ı Olası Rus İşgalinden Koruyan Stratejik Adımlar", Akademik Perspektif, 1 Mayıs 2014.

59. Hasan Saygın ve Ceyhan Çelik, *Geo-Enerjik Bakış AB Bağlamında Enerji Politikalarında Geo-Enerji Alanları*, (İstanbul Aydın Üniversitesi Yayınları, İstanbul: 2011), s. 106-107.

60. "Kazak Petrolü İhraç Yollarında Sıkıntı Yaşıyor", Enerji Enstitüsü, 18 Ekim 2013.

61. "Türkmen Petrolü, Bakü-Tiflis-Ceyhan (BTC) Boru Hattıyla Alıcı Buluyor", Enerji Enstitüsü, 18 Ekim 2013.

62. "Azerbaijan", U.S. Energy Information Administration (EIA), 1 Ağustos 2014.

63. Saygın ve Çelik, *Geo-Enerjik Bakış AB Bağlamında Enerji Politikalarında Geo-Enerji Alanları*.

64. Karagöl ve Kaya, "Enerji Arz Güvenliği ve Güney Gaz Koridoru (GGK)".

amaçlanırken⁶⁵ bu durum Türkiye'nin Hazar Bölgesi'ndeki enerji kaynakları üzerinde daha etkin bir pozisyon kazanmasını sağlayacaktır.

Türkmenistan'dan Azerbaycan'a ulaşması planlanan Trans Hazar Boru Hattı Projesi'nin Hazar üzerinden yaklaşık 300 kilometrelik bir uzunlukta olması beklenmektedir (Şekil 5). Türkiye ve Türkmenistan arasında 1997 yılında imzalanan ve yıllık 30 milyar metreküp doğalgaz aktarımını öngören Trans Hazar Boru Hattı Projesi, Türkiye'ye yıllık 16 milyar metreküp ve Avrupa'ya 14 milyar metreküp doğalgaz transferini sağlama üzerine kurulmuş ancak altyapı yetersizliklerinden dolayı proje ertelenmiştir. Sonrasında proje üzerinde tekrar görüşmeler başlamış ve 2011 yılında Azerbaycan, Türkmenistan ve AB konu ile ilgili görüş alışverişinde bulunmuşlardır.

Trans Hazar Boru Hattı Projesi,⁶⁶ Hazar Bölgesi'nin doğusundaki enerji kaynaklarını tek bir güzergah üzerinden Batı ülkelerine iletmeye olacaktır. Bu kapsamda Mayıs 2015'te Türkmenistan, Azerbaycan ve Türkiye adına enerji bakanlarının hazır bulunduğu toplantıda Avrupa Komisyonu'nun Enerjiden Sorumlu Başkan Yardımcısı Maros Sefcovic, projenin 2019 yılında faaliyete geçmesi için çalışmaların başlayacağını ifade etmiştir.⁶⁷ Türkmenistan'ın GGK'ye katılması durumu Avrupa'nın enerji arz güvenliği adına önem taşırken Rusya, enerjide Avrupa'nın yüksek oranda kendisine bağımlı olmasından ve son dönemlerde ekonomisinde yaşanan durgunluktan dolayı Türkmenistan'ın atmayı düşündüğü bu adıma karşı çıkmaktadır. Türkmenistan'ın halihazırdaki petrol ve doğalgaz boru hatlarının SSCB döneminden kalma ve Rusya'ya giden hatlar olduğu göz önüne alındığında Trans Hazar Boru Hattı Projesi, Türkmenistan'ın Batı pazarlarına açılması adına önemli bir işlevi de yerine getirecektir.

65. "AB'nin Gözü Trans Hazar Boru Hattında", Enerji Hub, 26 Mart 2015.

66. Emin Emrah Danış, "The Future of the Azerbaijan-Turkmenistan-Turkey Energy Cooperation", Hazar Strateji Enstitüsü, 25 Haziran 2014.

67. Akhuzade, "Türkmenistan İçin Alternatif Doğal Gaz Piyasalarının Önemi Artmaktadır".

Kaynak: <http://bilkentgazete.wpengine.netdna-cdn.com/wp-content/uploads/2015/06/trans-caspian-gas-pipeline.jpg>

Enerji yönünden zengin bir bölgeye komşu olmasına rağmen yıllardır coğrafi konumunun getirdiği avantajı kullanamayan Türkiye, son yıllarda Hazar Bölgesi'nde attığı bu adımlarla hem enerji ithalatında ülke çeşitliliğini sağlamaya çalışmakta hem de küresel enerji piyasasında enerji hatlarının bulunduğu bir merkez olma yolunda ilerlemektedir.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Sahip olduğu enerji kaynaklarıyla ön plana çıkmaya başlayan Hazar Bölgesi, son yıllarda bölgede atılan adımlarla birlikte küresel enerji piyasalarında önemli bir yer edinmeye başlamıştır. Ortadoğu'ya kıyasla Hazar Bölgesi ülkelerinin daha az siyasi ve jeopolitik risk içeren yapısı enerji ithal eden ülkelerin ilgisini bu bölgeye yöneltmiştir. Batı'nın enerji politikalarında her geçen gün daha fazla önem taşıyan "enerji arz güvenliği" kapsamında bölgenin önemi daha da artmıştır. Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nin (SSCB) dağıldığı 1991 yılına kadar SSCB ve İran kontrolünde olan Hazar Bölgesi, sonraki dönemde Azerbaycan, Rusya, İran, Türkmenistan ve Kazakistan'ın bulunduğu bugünkü halini almıştır.

Ukrayna'da 2014 yılında başlayan iç savaş neticesinde⁶⁸ karşı karşıya gelen Rusya ile Batı dünyası arasındaki ilişkiler gerilmiş ve bu tablo netice-

68. "Ukrayna Krizi Kronolojisi", Euronews, 10 Şubat 2015.

sinde Avrupa ülkeleri enerji politikalarını gözden geçirmeye başlamışlardır. Rusya'ya enerjide büyük ölçüde bağımlı olan Avrupa ülkeleri alternatif rotalara yönelmeye başlarken bu durum Avrupa'nın enerji arz güvenliği açısından Hazar Bölgesi'ndeki rezervleri daha kritik bir hale getirmiştir. Hazar Bölgesi çevresinde bulunan ve SSCB'nin dağılmasından sonra bağımsızlıklarını ilan eden Azerbaycan, Türkmenistan ve Kazakistan'ın enerji kaynaklarını SSCB döneminden kalma boru hatlarıyla Rusya'ya satmaktan ziyade yeni oluşturulacak güzergahlarla Batı pazarlarına ihraç etmek istemeleri son yıllarda bölgenin yeni enerji projeleriyle canlanmasını beraberinde getirmiştir.

Rusya'nın bölge politikaları Avrupa'nın enerji arz güvenliği açısından Hazar Bölgesi'ndeki rezervleri daha da kritik hale getirmiştir.

Hazar Bölgesi barındırdığı petrol ve doğalgaz rezervleriyle önemli bir potansiyele sahip olmasına rağmen kıyıdaş ülkeler arasında herhangi bir neticeye kavuşturulamayan statü sorunu, bölgenin enerji alanında yaşadığı en ciddi sorun olarak karşımıza çıkmaktadır. Hazar Bölgesi'ne günümüzde ev sahipliği yapan ülkelerin enerji alanında sahip oldukları birbirinden farklı çıkarlar, ülkeler arasında bölge sınırlarının belirlenmemesine neden olmaktadır. Hazar'ın hukuki statüsü konusunda süregelen tartışmalar, bölgenin deniz mi yoksa göl mü olması gerektiği üzerinden şekillenirken kıyıdaş ülkelerin görüşlerinin ise zaman içerisinde değiştiği görülmektedir.

Hazar'ın statüsü konusunda kıyıdaş ülkelerin deniz statüsünden ziyade göl statüsü üzerinden tartışmayı yürüttükleri dikkat çekmektedir. 1982 tarihli Birleşmiş Milletler Deniz Hukuku Sözleşmesi'nin (BMDHS) deniz statüsü hükmü gereğince belirlenecek sınırların ülkeler tara-

findan kabul edilmemesi, bir anlaşma üzerinde mutabık kalınmamasına neden olmaktadır. Bu bağlamda ülkelerin son dönemde statü konusunda aldıkları pozisyonlar incelendiğinde, Hazar'ı ulusal sektörlere ayıran "sınır gölü" yaklaşımı ile İran'ın savunduğu yüzde 20'lik eşit paylaşım senaryolarının ön plana çıktığı görülmektedir.

Hazar'ın statüsü konusunda yapılan son görüşmelerden biri olan 2015 yılı Mart ayında Bakü toplantısında ümit vaat eden adımlar atılmıştır.⁶⁹ Bu bağlamda Hazar'ın su yüzeyinin beşe bölünmesi ve her ülkenin kendi sahalarının belirlenmesi konusunda kıyıdaş ülkelerin mutabakata vardığı görülmektedir. Bölgede yirmi yılı aşkın süredir devam eden anlaşmazlıkların neticeye ulaşması yönünde bugüne kadar ortaya atılan en somut adım olan Bakü toplantısında alınan kararların hayata geçirilmesi durumunda ülkelerin Hazar üzerindeki sınırları hukuken de meşruluk kazanacaktır.

Hazar'ın sınır gölü statüsünde belirlenen sınır çizgileri su yüzeyinde de uygulanacak ve ortak kullanım konusu ortadan kaldırılıp her ülkenin kendi egemenliği altındaki sahalar ortaya çıkmış olacaktır. Bu kararlar doğrultusunda 2016 yılında Astana'da yapılacak olan "Beşinci Hazar Zirvesi"nden⁷⁰ nihai çözüme yönelik kararların çıkması beklenmektedir. Bu gelişmeler doğrultusunda Hazar'ın hukuki statüsünün netleştirilmesi kıyıdaş her ülkenin sahip olduğu enerji kaynaklarını meşru bir şekilde kullanımına olanak sağlayacaktır. Böylece Hazar Bölgesi'ndeki enerji kaynakları daha aktif bir şekilde dünya pazarlarına sunulabilecek ve mevcut enerji potansiyelinin hayata geçirilme fırsatı elde edilecektir.

Beşinci Hazar Zirvesi'nde ülkelerin 2015 yılında yapılan Bakü toplantısında gösterdikleri yapıcı tavrı devam ettirmeleri beklenmesine rağmen İran'ın tutumunda bir değişime gidip gitmeyeceği merak edilmektedir. 2016 yılı itibarıyla

69. "Hazar Denizi Beşe Bölünüyor", *Milliyet*, 5 Mart 2015.

70. Malika Orazgaliyeva, "Expert Group Discusses Legal Status of Caspian Sea", *The Astana Times*, 19 Kasım 2015.

İran'a Batı dünyası tarafından uygulanan yaptırımların kaldırılması,⁷¹ gerçekleştirilecek zirvede İran'ın tutumunun nasıl olacağı konusunda bazı soru işaretlerini beraberinde getirmektedir. Yaptırımların kalkması sonrasında petrol ve doğalgaz kaynaklarını Batı pazarlarına ihraç etme yollarını arayan İran'ın Hazar Bölgesi'ndeki kaynaklarının sınırlı olduğu görülmektedir. Bu bağlamda İran'ın, özellikle doğalgaz piyasasında kendisine rakip olabilecek ülkelerle ilgili nasıl bir politika izleyeceği Hazar Bölgesi'nin statü sorununun çözümünde kritik bir rol oynayacaktır.

Hazar Bölgesi'ndeki enerji kaynaklarının dış pazarlara açılmasında gittikçe daha fazla rol oynamaya başlayan Türkiye'nin de tüm bu gelişmeler ışığında atması gereken bazı önemli adımlar bulunmaktadır. Halihazırda aktif olarak faaliyet gösteren BTC petrol boru hattı ve BTE doğalgaz boru hattıyla Hazar Bölgesi'ndeki enerji kaynaklarının transferinde önemli bir sorumluluk üstlenen Türkiye, 2015 yılında temelleri atılan TANAP projesiyle bu sorumluluğunu bir üst seviyeye çıkaracaktır. Avrupa'nın enerjide Rusya'ya bağımlılığını azaltacak olan TANAP projesi aynı zamanda enerji arz güvenliğinin sağlanmasına pozitif katkı sağlayacaktır. Türkiye'nin son yıllarda belirlediği enerjide merkez ülke olma amacıyla önemli bir yer tutacak olan Hazar Bölgesi çevresindeki ülkelerle olan ilişkiler bu bağlamda Türkiye'nin enerji politikalarında kritik bir rol oynayacaktır.

Türkiye'nin bölge ülkeleri ile ilişkilerini geliştirmesi için atması gereken adımlar şu şekilde özetlenebilir:

- Petrol ve doğalgaz ithalatında ülke çeşitliliğini sağlamak isteyen Türkiye açısından, Hazar'daki rezervler büyük önem taşımaktadır. Bu çerçevede Rusya ve İran'dan alınan petrol ve doğalgazın toplam enerji ithalatındaki payını düşürmek isteyen Türkiye, son yıllarda Azerbaycan'la olan ilişkilerini geliştirmek istemektedir. Türkiye'nin, enerjide ülke çe-

şitliliğini sağlayarak tek bir ülkeye bağımlılıktan kurtulması amacıyla Azerbaycan'dan alınan petrol ve doğalgaz miktarını artırması ve böylece İran ve Rusya'dan ithal edilen kaynakların ikame edilebileceği politikalar geliştirmesi gerekmektedir.

- Azerbaycan'ın yanı sıra zengin enerji rezervlerine sahip Türkmenistan ve Kazakistan'la enerji alanında uzun vadeli işbirliği sağlayacak adımların atılması ve bu yönde projelerin geliştirilmesi Türkiye açısından büyük önem taşımaktadır. Rusya ile yaşanan son uçak krizinin iki ülke arasındaki enerji ilişkilerinin geleceğini belirsiz hale getirmesi ve İran'la enerji arz güvenliğinde zaman zaman yaşanan sorunlar göz önüne alındığında; Türkmenistan ve Kazakistan, Türkiye'ye sürdürülebilir ve daha düşük maliyetli enerji kaynağı sağlama açısından ciddi bir potansiyel barındırmaktadır. Statü sorununun çözümü sonrası bu ülkelerin enerji kaynaklarını ihraç etmek istediği Batı pazarlarına giden yolun Türkiye'den geçmesi, söz konusu ülkeler arasında işbirliğine uygun bir alan oluşturmaktadır. Halihazırda bu işlevi görecektir olan TANAP projesi göz önüne alındığında, projede diğer ülkelerin de katılımını sağlayacak ayakların oluşturulması oldukça önemlidir.
- Çin'in son yıllarda yeniden canlandırmak istediği tarihi İpek Yolu projesinin güzergahlarından birini de Hazar Bölgesi oluşturmaktadır. Geçmişte Batı ile Doğu'nun ticaretini sağlayan İpek Yolu, günümüzde benzer şekilde enerji arz eden ülkelerle talep eden ülkeler arasında transfer rotasını sağlayan bir işlev görecektir. Temeli atılarak inşasına başlanan TANAP'ın Hazar Bölgesi'ndeki enerji kaynaklarını Batı pazarlarına taşıyacak olması, önümüzdeki dönemde İpek Yolu kapsamında atılacak adımlarla TANAP'ın daha geniş bir coğrafyaya ulaşmasını beraberinde getirecektir. İpek Yolu'nun Doğu ile Batı arasındaki bağlantı noktası olan Türkiye açısından da bu durum enerji merkezi olma yolunda önemli avantajlar sağlayacaktır. Enerji taşıma

71. "Iran Nuclear Deal: International Sanctions Lifted", BBC News, 16 Ocak 2016.

maliyeti ve arz güvenliği noktasında dünyadaki önemi her geçen gün artan Türkiye, gerçekleştirilecek yeni enerji projelerinde sahip olduğu avantajlarını kullanmalıdır.

- Rusya'ya alternatif güzergahlar belirlenebilmesi adına TANAP projesinin Türkmenistan'a uzatılmasını amaçlayan Trans Hazar Boru Hattı projesinin hayata geçirilebilmesi önem arz etmektedir. Bu durumda Türkiye, Azerbaycan ile Türkmenistan arasında yaşanan sorunlarda arabuluculuk rolü üstlenmelidir. Azerbaycan ile Türkmenistan'ın Hazar'da bulunan Serdar-Kepez sahası üzerinden yaşadığı bu sorunla ilgili Türkiye yapıcı bir rol üstlenerek bölgenin enerji potansiyelini hayata geçirecek gerekli platformların kurulmasına öncülük etmelidir.
- Küresel enerji piyasalarına açılmak isteyen Hazar Bölgesi ülkelerinin enerji kaynaklarının çıkarılmasında ihtiyaç duyduğu teknolojik ve teknik altyapının sağlanmasında Türkiye gerek yerli gerekse yabancı yatırımcıları bu alana yönlendirmelidir. Bunun yanı sıra Hazar'daki kaynak arama/üretim faaliyetlerinde Türkiye Petrolleri Anonim Ortaklığı'nın (TPAO) bölgedeki faaliyetlerini artırması sağlanmalıdır.
- Hazar Bölgesi'nde gerçekleştirilecek enerji projelerinde Türkiye'nin, TANAP projesinde olduğu gibi paydaş olarak yer alması oldukça önemlidir. Bu durum yeni projelerde Türkiye'nin daha fazla söz sahibi olmasına olanak tanıyacaktır.
- Türkiye, Hazar Bölgesi'ndeki ülkelerle olan ilişkilerinde stratejik bilgi üretebilecek beşeri sermayeye ve kurumsal yapılara ihtiyaç duymaktadır. Bu bağlamda Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı (ETKB) bünyesinde bir Hazar masası oluşturularak konuyla ilgilenen akademisyen ve uzmanların bir araya getirilmesi sağlanmalıdır. Bununla birlikte Türkiye bu alandaki beşeri sermayesini artırmak adına Hazar Bölgesi ile ilgili yapılan çalışmaları teşvik edecek faaliyetlerde bulunmalıdır.
- Türkiye'nin, Hazar Bölgesi'ndeki kaynakların Avrupa pazarlarına taşınmasında daha aktif bir rol almasıyla birlikte Avrupa'nın enerji arz güvenliğinin sağlanmasındaki konumu güçlenecektir. Avrupa ülkeleri açısından son yıllarda kritik bir konu başlığı haline gelen enerji arz güvenliği kapsamında Türkiye'nin kazanacağı pozisyon, AB'ye üyelik sürecinde daha etkili bir şekilde kullanılmalıdır.

Dünyanın en büyük su havzalarından biri kabul edilen Hazar, sahip olduğu enerji kaynaklarıyla son yıllarda küresel enerji piyasalarında ön plana çıkan bölgelerin başında gelmektedir. Petrol ve doğalgaz rezervleri açısından zengin bir bölge olan Hazar, enerji ithalatında yüksek oranda Rusya'ya bağımlı olan Avrupa'nın yaşanan Ukrayna krizi sonrası enerji arz güvenliğinin sağlanmasında alternatif bir bölge haline gelmiştir. Hazar'daki enerji rezervlerinin önemi bu bağlamda her geçen gün artarken, Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nin (SSCB) dağılmasının ardından Hazar'la ilgili ortaya çıkan statü sorunu günümüzde bölge ülkelerinin sınırlarının belirlenmesine ve kendi aralarında çeşitli ihtilafların yaşanmasına neden olmaktadır.

Hazar'ın deniz mi yoksa göl mü kabul edilmesi gerektiği üzerinden şekillenen hukuki statü tartışması ülkelerin enerji alanında gerçekleştirecekleri faaliyetler üzerinde engel teşkil etmektedir. Hazar'ın deniz veya göl statüsünde kabul edilmesi durumuna göre ülkelerin Hazar'daki sınırları belirlenecek ve oluşturulacak bu sınırlar ülkelerin enerji kaynakları üzerinde sahip olacakları pozisyonları etkileyecektir. Hazar Bölgesi ülkelerinin birbirinden farklılaşan çıkarları statü meselesinde uzlaşmayı zorlaştırırken, bugüne kadar bölge ülkeleri arasında yapılan çeşitli görüşmelerde bu konuda herhangi bir sonuca ulaşılamamıştır.

Hazar Bölgesi'ndeki enerji kaynaklarının dünya pazarlarına açılmasında son yıllarda rol almaya başlayan Türkiye açısından da bölgenin önemi her geçen gün artmaktadır. Türkiye, Bakü-Tiflis-Ceyhan (BTC) petrol boru hattı ve Bakü-Tiflis-Erzurum (BTE) doğalgaz boru hattı ile Hazar Bölgesi'ndeki enerji kaynaklarının aktif bir şekilde kullanımını sağlamaktadır. Türkiye ayrıca, 2015 yılında temeli atılan Güney Gaz Koridoru (GGK) kapsamındaki Trans Anadolu Doğalgaz Boru Hattı (TANAP) projesiyle birlikte Hazar Bölgesi'ndeki rezervlerin dünya pazarlarına transferini sağlayan merkez ülke pozisyonunu da elde edecektir. TANAP projesi küresel enerji piyasalarına açılmak isteyen diğer Hazar Bölgesi ülkelerinin de ilgisini çekerken bu durum enerji ithalatında ülke çeşitliliğini sağlamak isteyen Türkiye'ye ciddi fırsatlar sunmaktadır.

Türkiye'nin Hazar Bölgesi'nde geliştireceği politikaların belirlenebilmesi adına bölgenin enerji görünümü ve statü sorununda ülkelerin aldıkları pozisyonların analiz edilmesi gerekmektedir. Enerjinin günümüzde ülkelerin ekonomileri ve dış politikaları üzerinde gittikçe artan etkisi göz önüne alındığında Türkiye açısından Hazar Bölgesi önemli bir konumda bulunmaktadır. Hazar Bölgesi çevresinde bulunan ülkelerin petrol ve doğalgaz kaynaklarını Avrupa pazarına ihraç etme istekleri ve bu amaca ulaşmada en uygun güzergahın Türkiye'den geçtiği düşünüldüğünde Hazar Bölgesi ülkeleri ile geliştirilecek politikalar önümüzdeki dönemde Türkiye'nin enerji merkezi olma hedefine ciddi katkı sağlayacaktır.

ANKARA • İSTANBUL • WASHINGTON D.C. • KAHİRE

www.setav.org